

Müslüm C. AKALIN

URFA MUTASARRIFI
ŞEHİT NUSRET BEY'İN
NEMRUT MUSTAFA PAŞA DİVAN-I HARBİNDEKİ
SAVUNMASI

-Genişletilmiş 2. baskı -

URFA MUTASARRIFI
ŞEHİT NUSRET BEY'İN
NEMRUT MUSTAFA PAŞA DİVAN-I HARBİNDEKİ
SAVUNMASI

-Genişletilmiş 2. baskı -

Müslüm C. AKALIN

**ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT VE
ARAŞTIRMA VAKFI (ŞURKAV) YAYINLARI**

Yayın No: 34

(Birinci Basım: 1992)

İkinci Basım

Ocak 2011

ISBN 978-975-7394-34-1

Yayın Koordinatörü

S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Dizgi-Mizanpaj

Selâhaddin Eyyubi GÜLER

Baskı

Yorum Matbaacılık

İvedik Matbaacılar Sanayi Bölgesi

Matbaacılar Sitesi 35. Cadde

No : 36 - 38 06370 Y.Mahalle/ANKARA

Tel: 0312 395 21 12

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	5
I. NUSRET BEY'İN BİYOGRAFİSİ.....	7
II. İDAM SEHPASINA GİDİŞ ÖYKÜSÜ.....	9
III. NUSRET BEY'İN DİVAN-I HARP'DEKİ SAVUNMASI.....	41
IV. NUSRET BEY'İN AİLESİNE MAAŞ BAĞLANMASIYLA İLGİLİ TBMM GÖRÜŞMELERİ.....	77
V. EKLER.....	93
KAYNAKLAR.....	115
DİZİN.....	119

TAKDİM

Son yapılan arkeolojik araştırmalara göre tarihi M.. 10 bine kadar uzanan şanlıurfa, sahip olduğu tarihi ve kültürel değerlerden başka yetiştirmiş olduğu abide şahsiyetlerle de n yapmıştır.

Urfa'da görev yaparken önemli izler bırakmış olan ve işgal güçlerince görevden aldırılıp Divan-ı Harp'de haksız yere idama mahkûm edilen devlet adamlarından birisi de Urfa Mutasarrıfı şehit Nusret Bey'dir.

Bu çalışma merhum Mutasarrıf Nusret Bey'in biyografisini, yargılanmasını ve Divan-ı Harb'deki savunmasını gözlerimizin önüne seren ve gelecek kuşaklar için dersler içeren önemli bir eserdir.

Bu kıymetli çalışmayı hazırlayan ve Nusret Bey'i gelecek kuşakların tanınmasına fırsat veren değerli tarih araştırmacısı ve yazar Av.Müslüm AKALIN'a gayretlerinden dolayı teşekkür eder, başarılı çalışmalarının devamını dilerim.

Nuri OKUTAN
şanlıurfa Valisi
şURKAV Başkanı

-I-

NUSRET BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Nusret Bey, Preveze Sancağı Sorgu Hâkimlerinden Behram Efendi'nin oğludur. 1875 yılında Yanya'da doğdu. Yanya Rüştiyesinde, Mülkiye Mektebi İdadi kısmında orta ve lise tahsilini yaptı.

Mülkiye'den mezuniyetini müteakip atandığı Yanya, 1900'de nakledildiği Konya Vilayetleri Memurluklarında ve ilaveten Konya Rum ve Ermeni mektepleri Osmanlıca muallimliğinde bulunduktan sonra 1903'de Keskin, 1903'de Tepedelen, 1906'da Aydonat, 1907'de Filat, 1908'de Meçova, 1909'da Delvine, Sur, 1910'da Safet, 1911'de Cisir-i Ergene, 1912'de İskeçe, 1914'de Bayburt Kaymakamlıklarını, Erzincan Mutasarrıf vekilliğini, Ergani Madeni Mutasarrıflığını takiben 14 Haziran 1917'de Urfa Müstakil Mutasarrıflığını ifa etti. Urfa Müstakil Mutasarrıflığına, o zaman tarihte 2. Ordu Kumandanı bulunan Atatürk'ün inhası ile getirildi.

6 Nisan 1919'da Damat Ferit Hükümeti tarafından azledilip mahfuzen İstanbul'a getirildi. Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi tarafından idama mahkûm edilip 5 Ağustos 1920 Perşembe sabahı Beyazıt Meydanı'nda asılarak idam suretiyle şehit edildi.¹

¹ Biyografi, Mücellitoğlu Ali Çankaya'nın *Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*'nden aktarılmıştır (sf.793). Daha ayrıntılı biyografisi için Bkz. Bayram Akça, *1915 Ermeni Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey*, sf.35 vd.

-II-

İDAM SEHPASINA GİDİŞ ÖYKÜSÜ

"Git, kumandanına söyle, ben kendisinin emir eri değilim. Bir daha tekerrür ederse, bunu beyninde patlatırım!"

Urfa'yı işgal ettikten sonra, İngilizler, Mutasarrıflığa emirler, bildiriler yağdırmaya başlayınca, Mutasarrıf Nusret Bey, tabancasını masasının üzerine vurarak Ermeni tercümanı böyle azarlamıştı.² Bu belki de bardağı taşıran son damla olmuştu.

Çünkü İngiliz işgal kuvveti kumandanı zırhlı otomobilini, eski sarayın yıkılan, şimdi Köprübaşı'na karışan yerindeki dar kapıdan zorlukla geçirip makinalı tüfeklerini Mutasarrıflık makamına çevirdiğinde de Nusret Bey ne kumandanı karşılamış, ne de makamına girdiği zaman koltuğunu ona vermişti. İşgal kumandanının sinirli ve terslemeye varan **"Memleketinize geliyoruz, galip bir hükümetin askeri neden karşılanmıyor?"** biçimindeki sorusuna ise Nusret Bey pek ünlü olan cevabını veriyordu: **"Haksız yere memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamak bir Türk Mutasarrıfına yakışmaz. Bir misafir gibi gelseydiniz, sizi Birecik'te karşılardım."**³

İşgal kumandanı, Nusret Bey'in adının yanına işaretini koymuştu.

14 Haziran 1917 tarihinde atandığı Urfa bağımsız Mutasarrıflığı'nda Nusret Bey'in yaşadığı en önemli olay, Mondoros Mütarekesini izleyen günlerde meydana gelen İngiliz işgalidir.

² Cevdet Emiroğlu, "Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in Bugüne Kadar Yayınlanmamış Bir Mektubu", *Yeni Urfa Gazetesi*, 11.04.1965

³ Ali Rıza, *Urfa Mücahedesini*, Sinop, 1343 H., sf.8.

Mondoros Mütarekenamesi'nin Urfa Mutasarrıflığı'na 2 Kasım 1918 tarihinde tebliğ edildiği günleri, Nusret Bey ile birlikte görev yapan dönemin Urfa Jandarma Kumandanı Bnb. Ali Rıza Bey şöyle anlatmaktadır:

"...Halep'in düşmesi üzerine Urfa heyecan ve telaşa kapıldı. Memleket tehlikeler karşısında bulunuyordu. Ertesi gününden emin olmayan memleketde terhis ve firar dolayısıyla pek eksik kadrolu jandarma taburundan başka kuvvet yoktu. Bütün memleket bu kuvvete dayanıyordu. Urfa'nın bu durumda geleceğini düşünen Nusret Bey, Arap aşiretlerinin memlekete hücum edeceğini düşünüyor, acil tedbirlerin hazırlığını yapıyordu.

Ordular bozulmuş, kumandanlar çekilmiş, telgraf hatları tahrip edilmiş, kurtuluş yolları kapanmıştı. Nusret Bey, elindeki jandarma kuvvetiyle olağan dışı işler yapmayı planlıyor, jandarma kumandanını nezdine çağırarak, memleket aydınlarını ve eşraftı toplayarak acı bir dille memleketin düşme ihtimaline karşı alınacak tedbirlerden ilki olarak millî bir kuvvetin acele olarak oluşturulmasını ve bu kuvvetin jandarma kumandanı emrine verilmesini istiyordu. İtilaf ve istila ordularına karşı hiçbir iş göremeyeceği belli olan bu kuvvetin, yalnız şehre hücumları akla gelebilecek olan aşiret kuvvetlerini önleyebileceğini düşünüyordu.

Jandarma Kumandanı A.Rıza Bey, memleket eşrafından Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa ve Hacı Mustafa Reşid, biraderi Ahmet Rami ve Barutçuzâde Hacı İmam ve Arabizâde Reşit ve daha bazı kişilerin yardımıyla bir milis alayı oluşturuyor ve sayısı altıyüze yaklaşan bu kuvvete silah ve cephane dağıtıyordu. Alay, oluşturulduktan sonra kasaba, bölgelere ayrılarak geceli gündüzlü devriye görevlerinin yerine getirilmesiyle memleketin korunmasında çalışılıyordu.

Bir nizamiye alayı kadar düzen ve disipline sahip olan bu alay, aşiretin memlekete olabilecek hücumunu bertaraf etmişti. Bu

sırada bölük bölük Halep'den, gerek Urfalı gerekse başka memleketli Ermeni gençleri Urfa'ya doluyor, asayişçi çığnyorlardı. Mondros Mütarekenamesi'nin acı tebliğati, Boğazlar'ın açılması, İstanbul'un işğali ve mütarekeden sonra İngilizlerin Anadolu'da mütarekeyi çığneyerek memleketi işgal etmeleriyle Nusret Bey derin düşüncelere dalmıştı. O sırada düşman ordusundan daha çok Türklüğe düşman kesilen Arap kavmi, kabile kabile Urfa ve çevresinde taşkınlıklara, katle yağmaya başlamışlardı...

...İşte Urfa ve mülhakatı bu suretle bir kargaşalık içindeyken İngilizler haksız yere Urfa'yı işgal ettiler" ⁴

Nusret Bey'in kurmayı düşündüğu milis teşkilatları, 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa (Sabis)'nın tavsiyelerindendi:

"...İngilizlerin mütarekenin vermiş olduğu yetkiden yararlanmalarının önüne geçemediğimiz için her kasabanın ve şehrin müslüman halkın hukukunu korumak için Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetleri ve mahalli milis teşkilatları kurmalarını, valilerle bağımsız mutasarrıflıklara tavsiye ettim. Bu hususda gereken silah ve cephaneleri 6. Ordu'nun elindeki kaynaklardan vereceğimi bildirdim. Bu hususdaki tavsiye ve tebliğlerimizi ilk defa kavramak anlayış ve iyi niyetini göstermek ve uygulamaya geçmek hususunda Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey dirayet göstermişti. Bu işi mahallinde incelemek ve teşvik etmek, yardım göstermek ve diğerlerini de cesarete sevk etmek için 10 Ocak 1919'da Urfa'ya giderek Nusret Bey ve mahallin ileri gelenleriyle görüştüm" ⁵

⁴ Ali Rıza, a.g.e. sf. 5 vd; Halep'in düşmesinden sonra Nusret Bey'in Dahiliye Nezaretiyle yazışmaları için bkz. Müslüm Akalın, *Urfa'nın Kurtuluşu İle İlgili Belgeler*, sf. 1-4. Hasan Açıanal, *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, 20-21.

⁵ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, cilt V, sf. 9.

Gerçekten de Urfa'daki milli örgütlenme, Anadolu'daki ilk hareketlerdendir. Nusret Bey azledilip Urfa'dan İstanbul'a gönderildikten sonra Urfa Müftüsü Hasan Efendi'ye (Açanal) 1919 Ekiminde yazdığı bir mektupda bu hususu şöyle vurgulamıştır:

*"Elhamdülillah, Anadolu'nun Hüda'yı hoşnut kılan hareketi milletin yüzünü biraz güldürdü. Şu toplu harekete, ne yalan söyleyeyim, Urfa'nın can ve gönülden katılmasını isterim. Urfa, hamiyet meydanı Anadolu'nun hiçbir yerinde hareket yokken, bu cemiyeti teşkil etmiş ve o vakitten, vatanın selameti için çalışmıştı."*⁶

İngilizlerin Urfa'yı işgalinden bir süre önce Urfa'ya gelen bir süvari subayı da Nusret Bey'i şöyle anlatır:

"...Resülayn'dan hareketimde Urfa'ya uğrayarak asayiş mahalli hakkında bilgi almak, icraat derecesi için siyasi hükümetin fikrine başvurmak üzere Nusret Bey ile görüştüm. Kendisinin bu konuda yüzeysel bilgisi olmakla birlikte, zaman ve mekânın nezaketini gözönüne alarak işlerin silah patlamadan "üslûbu hâkimane"⁷ ile çözülmesi taraftarıydılar. Gerçekten, mutasarrıfın fikrini bu merkezde toplayan neden ve etkenlerden en birincisi İngilizlerin pek yakın bulunması, andlaşmaya aykırı bir hareketle Ayntab ve Cerablus'u işgal etmeleriydi.

"...İşte böyle bir zamanda üslûb-u hâkimane taraftarlığı

⁶ Emiroğlu, a.g.y.; Açanal, Hasan, a.g.e. sf.44 ; Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin kuruluşu için Jaeschke, 3.12.1918 tarihini (*Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, sf.9) Belen, 5.12.1918 tarihini (*Türk Kurtuluş Savaşı*, sf. 43) vermektedirler. Bu konuda bkz. Müslüm Akalın, "*Ali Saip ve Kurtuluş Savaşımız*", sf. 20 vd.

⁷ **Üslûb-u hâkimane:** Kışkırtıcı davranışlarda bulunana karşı, sözü onun isteğinin aksine idare etme.

milletin yüksek menfaatleri yönünden cidden takdire değerdi.”⁸

Ama İngilizler Nusret Bey'in üslûbundaki değişme ve sertleşmeyi affetmeyeceklerdi. Aradan çok geçmeden, tehcir ile ilişkilendirildiği Divan-ı Harp tarafından ivedi olarak celbi istenildiğinden, Dâhiliye Nezareti'nce, İstanbul'a mahfuzen gönderilmesi emrolundu. Nusret Bey, emrin tebliğinden bir kaç gün sonra bir polis ve jandarma eşliğinde İstanbul'a hareket etti.

“...Şehid-i muhteremin Urfa'dan hareketinde bütün ahali uğurlamaya çıktı. Ayrılırken Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e sarılarak Urfalılara yararlı hizmetlerde bulunacak bir arkadaşı terk ettiğini söyledi. İşte o tarihten itibaren yalnız kaldık.”⁹

4 Mart 1919'da kurulan 1. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin en önemli işlerinden birincisi İttihat ve Terraki Partisi mensup ve sempatanlarını koğuşturmak ve onları bir takım cezalara çarptırarak hem İtilaf Devletleri'nin gözüne girmek hem de İttihat ve Terakki'yi siyaset sahnesinden silmekti.¹⁰ Bu amaçla çok geniş tutuklamalara girişiliyor, eski nazırlar, birçok subay, mebus, İttihat ve Terraki mensubu tutuklanıyordu. Artık ılımlı İttihat ve Terakkililer, hatta İttihat ve Terakki'ye bağlı olmamakla birlikte milliyetçi olanlar da bu faaliyetin hedefi olmaktan kurtulamıyorlardı. Hükümet yanlısı basın bu girişimleri destekliyor, sözgelimi Ref'i Cevat, Alemdar Gazetesi'nde 'sehbalar bu adamlara layık değildir', 'ocağı çatanları hükümet

⁸ Şevki Baslû, *Harb-ı Umumîde Müstakil Süvari Livasının Harekâtından Bir Yaprak*, İstanbul 1340, sf.193.

⁹ A.Rıza, a.g.e. sf. 8-9; Nusret Bey'in Götürülüşünü karşı: Açıanal, a.g.e. sf.35,Akça, a.g.e. sf.55.

¹⁰ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, sf.197.

yakaladı, ya üfleyen ağızlar ne olacak?' gibi kışkırtma dolu başyazılar yayınlıyordu.¹¹

Damat Ferit Paşa, sadrazamlığının beşinci gününde İngiliz Komiserliğini ziyaret ettiğinde İngiliz Komiseri bu ziyareti İngiltere'ye şöyle rapor ediyordu: "Her şeye takdimen bana özel olarak ilettiği teminatında kendisinin ve Padişah Efendisinin ümitlerinin Allah'dan sonra İngiltere Krallık Hükümeti'nde toplandığını beyan ile bu hususdaki mesajın size iletilmesi arzusunu izhar etti."¹² Bu, padişahın, İngilizlerin istediği her kişiyi cezalandırmaya hazır olduğu yolundaki güvencenin¹³ teyidiydi. 8 Mart 1919 tarihli 'Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi Hakkında Kararname' yalnız kararnamede gösterilen suçların faillerinin yargılanacağını belirtirken aynı günlü bir Meclis-i Vükela Kararı, Divan-ı Harb'in yalnız kararnamedeki suç faillerini değil, ülkeyi savaşa sokanları, İslâm, Ermeni, Rum tehcir ve katil sanıklarını da yargılayacağını belirtiyordu.¹⁴

¹¹ Akşın, a.g.e. sf. 185-199.

¹² Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, sf. 8-9.

¹³ Jaeschke, a.g.e., sf.174'de: İngiliz Komiseri Amiral Caltrophe'un 10.1.1920 tarihli raporu.

¹⁴ Akşın a.g.e., sf.197; Meclis-i Vükela tarafından Tanzim Olunan Kararname Lâyilhası Madde 1: "Devlet-i Osmaniyye ile düvel-i itilafiyeye beyninde harekât-ı hasmâne vukuunu tahrik ve ihdas ile saltanat-ı seniyyenin emniyet-i hariciyyesini ihlâl etmek ve esna-yı harbde dermeyan edilen tekâlif-i sulhiyyeye muvafakat etmeyerek harb ve kıtalin devamına sebebiyet vermek cürümleriyle cerâim-i saireyi irtikab eden kabine azasının ve tehcir münasebetiyle îka edilen ef'âl-i cürmiyyeden maada gerek bir cemiyet erkân-ü efradı ve gerek eşhas-ı saire tarafından memleketin emn-ü selameti ve nâsın can ve mal hürriyeti aleyhine îka edilmiş olan kâffe-i cerâimin mürtekibleri ile havayic-i nâs üzerinde icrâ-yı ihtikâr ve nüfuz-u mevki ve memuriyetini suistimâl ile umuma mahsus vesait-i nakliyyeyi istihsal-i menâfi-i şahsiyyeye âlet ederek felâket-i âmeye sebep olanların takip ve muhakemesi ile tayin-i cezası divan-ı harb-i örfilere aittir, (Ali Fuat Türk geldi, *Görüp İştittiklerim*, sf. 193)

Artık İtilaf Devletleri'nin arzu ettikleri kişilerin tutuklanmalarına başlanabiliirdi. İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour, tutuklamalar konusunda Fransız Kumandanı d'Esperey ile anlaşmaya varılması talimatını verdi. Çünkü İngilizler ve Fransızlar tutuklanacak İttihatçılarla ilgili olarak ayrı ayrı listeler veriyorlardı.¹⁵

"...Bütün bunlar garazkâr Türk düşmanlarının eseri idi. Bunların başında Ermeni Patriği Zaven Efendi bulunuyordu. Onun ikide bir tanzim ettiği listeler Damat Ferit Paşa'nın eline sıkıştırılıyor, Millî Mücadelenin bu azılı düşmanıysa bu listeleri hiçbir tetkike tabi tutmadan Millî Mücadele kahramanlarının idam hükmünü vermiş olan Nemrud Mustafa Paşa Divan-ı Harbine havale eyliyordu."¹⁶

Nusret Bey, 6 Nisan 1919 tarihinde Dâhiliye Nazırı Cemal Bey¹⁷'in emirleriyle azlolundu.¹⁸ O daha yoldayken

¹⁵ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, sf.21; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C: I, sf.166

¹⁶ Samih Nazif Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, sf. 312.

¹⁷ Dâhiliye Nazırı ve eski Konya valisi, Hürriyet ve İtilâf Partisi 2. Başkanı, Sadaret Müsteşarıdır. Artin Cemal lakabıyla bilinir. İttihatçıların 800.000 Ermeniye katlettiğini söylemiş (*TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c. 4, sf. 440) daha sonra verdiği rakamdan ürküp bunun barış masasında kendi hükümetlerine karşı da silah olabileceğini hatırlayıp bu rakama tehcir edilenlerin de dâhil olduğunu açıklama gereği duymuştur (Akşin, a.g.e., sf.198). Nusret Bey'in azlinden bir gün sonra Dahiliye Nazırlığından istifa etmek zorunda kalmış (Akşin, a.g.e., sf.206), Cumhuriyetin ilânından sonra *hiyaneti vataniye* suçundan yargılanıp 150'likler listesinde yer almıştır (Kâmil Erdeha, *Vilayetler ve Valiler*, İstanbul 1975, sf.267 vd.; İlhami Soysal, *150'likler*, sf.136 vd.). İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi olan Cemal Bey'e İngilizlerin 200.000 altın verip Kuvayı Milliyeye karşı kullanmak istedikleri Cemal Bey'in bundan başka mapusanedeki katilleri çıkarıp silahlandırıp Kuvayı Milliyeye karşı kullandığı, Karabekir tarafından açıklanmıştır. (Kâzım Karabekir *İstiklal Harbimiz*, sf.256, 303).

başkentteki *İtilâfçı* terörü Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'i kurban olarak seçiyordu.¹⁹

Nusret Bey İstanbul'a getirilip çıkartıldığı Mustafa Nazım Paşa Divan-ı Harb'inde sorguya çekildi ve suçsuz görülmesine rağmen içerde tutuldu. Ancak 15 Mayıs'da İzmir'in işgaliyle siyasi havanın elektriklenmesi üzerine 21 Mayıs'da serbest bırakıldı.²⁰ Bunun üzerine Erenköy'deki evine çekilip çocuklarıyla birlikte yaşamaya başladı. Dostlarıyla yaptığı görüşme ve haberleşmeden Urfa'daki Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nden çatlak sesler geldiğini öğrenmesi üzerine ²¹ Müftü Hasan Efendi'ye yazdığı bir mektupta Urfa'nın Anadolu'nun birliği dışında kalmamasını, üç-beş iz'ansız ya da muhterise itibar edilmemesini; sonraki mektubunda ise Anadolu'nun hiçbir yanında hareket yokken Müdafaayı Hukuk örgütünü kuran Urfa'da *İtilâfçıların* rıfakına meydan verilmemesini ve kütle halinde Anadolu'yla birlikte hareket edilmesini istedi.²² Serbest bırakılışının altıncı ayında²³ Erenköy'deki evine

Romanya'da sefil bir şekilde ölmüştür. (Süreyya Sami Berkem, *Unutulmuş Günler*, sf.57;T. Mümtaz Göztepe, *Vahidettin Gurbet Cehenneminde*, sf.103).

¹⁸ Sarıhan, a.g.e., c.1, sf.195

¹⁹ Sarıhan, a.g.e. c.1 sf. 198; *Halil Menteşe'nin Anıları*, s. 238; Akşin, a.g.e., sf. 199 vd. Kemal Bey 10 Nisan'da idam edilecek, idam edilirken '*ecnebi devletlere yararmak için beni asıyorlar, yaşasın Millet!*' diyecektir. (Sarıhan, c.1 sf.200). Bu acıklı olay için bkz. Kandemir, "*Boğazlıyan Kaymakamı Nasıl Asıldı?*" Tarih Hazinesi, Temmuz 1951, sayı 12.

²⁰ Akça, a.g.e. sf.57

²¹ Müslüm Akalın, *Milli Mücadele'de Urfa*, sf.54

²² Açıanal, a.g.e. sf. 44-46 ; Mektuplar için Bkz. (Ek-2) ve (Ek-3)

²³ Kandemir, *Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey Nasıl Asılmıştı?* Tarih Hazinesi, Haziran 1951, sayı 11.

gelen iki polis memuru Nusret Bey'i alarak doğruca Bekirağa Bölüğü'ne²⁴ götürdüler.

Nusret Bey aylar boyu tutuklu kaldıktan sonra 15 Mart 1920 tarihinde Esat Paşa başkanlığındaki 1 no'lu Divan-ı Harp'te Bayburt ve Ergani Madeni tehcirlerinden dolayı itham edilerek yargılanmaya başladı.²⁵

5 Nisan 1920 tarihinde Damat Ferit Paşa, 4. kabinesini kurdu²⁶ ve beş gün sonra 'tehcir ve taktıl' davalarına bakmakta olan İstanbul 1 nolu Divan-ı Harb-i Örfi Başkanlığına Nemrut Mustafa Paşa atandı.²⁷ Ardından,

²⁴ Osmanlı İmparatorluğunun şöhretli askeri hapishanesi (Bekirağa Bölüğü) Beyazıt'da Dairei Umuru Askeriye yazılı muhteşem bir kapıyla girilen Harbiye Nezaretinin arkasına tesadüf eden iki katlı taş bir binaydı. Mütareke senelerinde tamamen siyasi ve askeri tutuklulara tahsis edilmişti. (Tansu, a.g.e. sf.207 vd.). Mütareke döneminin bu ünlü tutukevinin adının kaynağı hakkında bkz. Ahmet Hamdi Tanyeli, *Meşhur Bekirağa ve Bölüğü*, Tarih Hazinesi, Ocak 1951, sayı 4.

²⁵ Akça, a.g.e. s.60; Ferudun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ank.2005, sf.265 'de, 16 Mart 1920 tarihli Alemdar Gazetesinin haberi: "1 no'lu Es'ad Paşa Divan-ı Harbi dün toplanarak Urfa eski Mutasarrıfı Yanya'lı Nusret Bey'in muhakemesine başlamıştır".

²⁶ Jaeschke, *Kronoloji*, sf.97.

²⁷ Sarıhan, a.g.e. c.11, sf.418; Nemrut Mustafa Paşa ya da Kürt Mustafa Paşa olarak bilinen Divan-ı Harp başkanı Mustafa Paşa, Milli Mücadele senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılmış, fakat Milli Mücadelede İngiliz işgal kuvvetlerinin emriyle çalışmıştır. Divan-ı harbin ilk kuruluşunda üyelik yaptıktan sonra Bursa Valiliğine atanmış, ancak 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey tarafından görevine son verilmiştir. Ermenice bir gazeteye bölücü demeç verdiği için hakkında soruşturma açılıp Divan-ı Harb'de yargılanmıştır. Kürt Teali Cemiyeti Başkanlığı da yapan Mustafa Paşa 1920 Nisanında atandığı İstanbul 1 nolu Divanı Harp başkanlığında birçok yurtseveri idama mahkûm etmiş, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Bağdat'a kaçmış, 150'likler listesine alınmıştı.(Tansu, a.g.e. sf.384; Sarıhan, a.g.e. c. 11 sf.136, 201, 267, 296; Soysal, a.g.e. sf.60,86). Bağımsız bir Kürt

23 Nisan 1920'de Divan-ı Harp'le ilgili yargılama usulü bir kararnameyle değiştirilerek savcılık ve sorgu hâkimliği kaldırıldıktan başka, yapılacak yargılama sırasında vekil ya da avukat bulundurulmayacağına; duruşmalar gizli yapılacağından gazeteci ve dinleyici bulundurulmayacağına; yargılamanın hızlı bir şekilde yapılacağına ve -tamamı askerlerden oluşan- Divan-ı Harb-i Örfi tarafından verilecek kararların temyiz edilemeyeceğine ilişkin hükümler getirildi.²⁸

Ortaklık kaynıyordu. Kuvayı Milliye hareketi Anadolu'da başarılar kazanıyor, Fransızlar 11 Nisan'da Urfa'yı boşaltmak zorunda kalırken²⁹ aynı gün Meclis-i Mebusan Padişah iradesiyle fesholunuyordu.³⁰ İstanbul Hükümeti yanlısı basın Kuvayı Milliye hareketi aleyhinde yayınlarını ve tahrirlerini yoğunlaştırıyor, ilk Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulurken İttihat ve Terraki mensupları için *'sehpalar bu adamlara layık değildir. Koparılması gereken bu kafalar kütükler üzerinde kesilip günlerce seng-i ibretle kalmalı'*

devleti kurmak için çalışan Mustafa Paşa (Erdeha, a.g.e. sf.338) İngilizlerce, kurulacak Kürt devletinin başına getirileceği vaadiyle elde edilmiş ve açık bir İngiliz egemenliği için çalışmış, Churcill tarafından desteklenerek Kürdistan'ın güneyinde propaganda yapmış, ancak İngilizlere karşı direnişini engelleyememiştir. (Hasan Yıldız, *Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan*, sf.33, 34, 92; Uğur Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması*, Ankara 1991, sf.57). Milli Mücadele sıralarında Biga hadisesinde Kuvayı Milliye Karşısı Teşkilât-ı Ahmediyе'nin yöneticileri arasında bulunan Mustafa Paşa (Karabekir, a.g.e. sf. 474) nın Divan-ı Harb başkanyken verdiği kararlar kamu vicdanında o kadar tepki görmüştür ki bu nedenle kendisine Nemrut adı takılmıştır (Erdeha, a.g.e. sf. 340).

²⁸ Akça, a.g.e. sf.66; Ata, a.g.e. sf.256 vd.

²⁹ Akalın (2007), a.g.e. sf.179 vd.

³⁰ Jaeschke, *Kronoloji*, sf.98.

diyen Ref'i Cevat³¹ bu kez Kuvayı Milliyeciler için, 'bu zehirli mahlûkların kafaları ezilmeli' diye yazıyordu.³² Önceki Damat Ferit hükümetlerinden yarım kalan iş tamamlanacak, *Anadolu Hareketi* yanlıları ezilecekti.

"...Dikkati çeken şudur ki tam *Sevr Anlaşması'nın İstanbul Hükümetine dikte edileceği günlerde Türkiye'de 'Hıristiyan kırımından sanık' kişilerin kovalanması hızlandırılmıştır. Ferit Paşa hükümetinin kurulduğu sıkıyönetim mahkemeleri de bu gibi kimseleri yargılamaktadır. İngilizlerle Ferit Paşa, cezalandırılacak Kemalistleri ele geçiremeyince 'Ermeni kırımından sanık' olanları cezalandırmaktadır.*³³

Sevr Anlaşması'nın imzalanmasından aylarca önce anlaşma gereğince kimlerin müttefiklere teslim edilmelerinin isteneceği saptanmaya başlandı. 12 Şubat günü İngiliz Yüksek Komiserliği, hükümetinin talimatına uyarak Londra'ya üç kara liste sundu: A) İngiliz savaş tutsaklarına zorbalık edenler, B) Türkiye Hıristiyanlarına zorbalık edenler, C) Mütareke anlaşmasını çiğneyenler. Nusret Bey, (B) listesinin 94. sırasındaydı."³⁴

Artık Müttefiklerin emirleri yerine getirilmeliydi. Mustafa Paşa başkanlığındaki Divan-ı Harb-i Örfî, 11.5.1920 tarihinde Mustafa Kemal ile bazı Kuvayı Milliye önderlerini,³⁵ 24.5.1920'de Fevzi Paşa'yı³⁶ (Çakmak),

³¹ Akşin a.g.e. sf.199

³² Sarıhan, a.g.e. C.11, sf. 422.

³³ Şimşir, *Malta Sürgünleri*, sf.195.

³⁴ Şimşir, a.g.e. s.222-223, Nusret Bey, Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin listesinde de yer alıyordu. (Tansu, a.g.e. sf. 312). Aralarında Nusret Bey'in de bulunduğu başka bir suikast listesi için bkz. Karabekir, a.g.e. sf.928-929.

³⁵ Sarıhan, a.g.e. C. IV, s. 40.

³⁶ Sarıhan, a.g.e. C.IV, s. 58.

6 Haziran 1920'de aralarında İsmet Paşa, Bekir Sami Bey, Yusuf Kemal Bey, Celalettin Arif Bey, Hamdullah Suphi Bey ve Rıza Nur Bey'in de bulunduğu kimseleri,³⁷ 14.7.1920'de içlerinde Refet Bey'in de bulunduğu birçok subayı³⁸ ölüm cezasına çarptırıyor, eski valilerden ve içişleri bakanlarından, Nusret Bey'e koğuş arkadaşlığı yapan Ebubekir Hâzım Bey'i tutukluyor ve idama mahkûm ediyordu.³⁹

Bekirağa Bölüğü'ndeki tutukluluğuna bir anlam veremeyen Nusret Bey, Divan-ı Harp'de *'tehcir ve taktil'* suçuyla itham edildiğini anlayınca aynı suçlardan daha önce yargılanıp serbest bırakıldığını hatırlayıp rahat bir nefes almıştı.⁴⁰

Yargılama uzun sürüyor, Nemrut Mustafa Paşa, Nusret Bey'i idama mahkûm edebilmek için deliller, şahitler yaratmak istiyor, bulamayınca deliye dönüyor fakat bezmiyor, usanmıyor ve gazetelere ilânlar vererek şahit arıyordu. Serbestî Gazetesi'nin 29 Nisan 1920 tarihli sayısında şöyle bir ilan yayınlanıyordu:

"Divan-ı Harb-i Örfî Riyasetinden:

Bayburt ve Ergani Madeni taktil ve tehciri meselelerine dair malumat ve meşhudatı olanların Divan-ı Harbe gelmeleri ilân olunur."

Yine Peyam-ı Sabah Gazetesi'nin 30 Nisan 1920 tarihli sayısında şu ilân yayınlanıyordu:

³⁷ Sarıhan, a.g.e. C. IV, s. 76.

³⁸ Sarıhan, a.g.e. C.IV, s. 127.

³⁹ Sarıhan, a.g.e. C. IV, s. 161.

⁴⁰ Kandemir, *Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey Nasıl Asılmıştı?*, aynı yer.

“Divan-ı Harb-i Örfi Riyasetinden:

Bayburt ve Ergani Madeni’nden tehcir olunup ahiren avdet eden müslim ve gayrimüslimlerden Dersaadet’de bulunanların önümüzdeki Cumartesi günü zevali saat 10’da 1 numaralı Divan-ı Harb-i Örfi’de hazır bulunmaları beyan olunur.”⁴¹

Divan-ı Harp'teki yargılamada, kaymakamlığı sırasında Bayburt Ermenilerinin tehcirinde meydana gelen öldürme ve yağma olaylarından, Bayburt Malmüdürü Ovakim Efendiyle ailesinin intiharlarından ve Trabzon’da tehcirden sevk edilmiş bulunan Ermenilerden iki kız kardeşe fi’l-i şen’i icrasından sorumluluğu bulunmakla itham edilen Nusret Bey iddiaları reddederek suçlamaları tek tek cevaplandırdı, gazeteye ilan verilerek temin edilen yalancı tanıkların beyanlarındaki gerçeğe aykırı ve çelişik hususları tek tek mahkemenin gözü önüne serdi.⁴²

Yargılama sırasında Nemrut Mustafa Paşa’nın kendisinin savunma ve söz hakkını kısıtlayıcı tutumu, tanık ifadeleri arasındaki çelişkilere dikkati çekmesine rağmen zapta geçirmeyişi, buna rağmen Ermeni Patrikhanesi’nin bulup buluşturduğu ve özel talimatla gönderdiği tanıkları can kulağıyla dinleyip, uydurma hikâyeleri harfi harfine zapta geçirmesi ve bunlara itirazı halinde de ‘*sus adam be, patlamadın ya, dinle bakalım*’ biçimindeki davranışları⁴³ Nusret Bey’i tedirgin etmesine rağmen idamına karar verileceğine hiç ihtimal vermiyor, **“iş artık karara kaldı, beraat muhakkak. Buradan çıktıktan sonra birikmiş maaşlarımı alır ve evvela borçlarımı öderim. Çoluk çocuğun birkaç**

⁴¹ Berkem, a.g.e. s. 49.

⁴² Bkz. Sf. 43- 60: Nusret Bey’in savunması.

⁴³ Berkem, a.g.e. s. 49.

aylık nafakasının da temin ettikten sonra hemen Anadolu'ya geçerim"⁴⁴ diye düşünüyordu. Bir duruşmadan dönüşünde koğuş arkadaşı Süreyya Sami Bey'e şunları anlatmıştı:

"Hayatımda ne böyle bir muhakeme gördüm ne de böyle bir mahkeme heyeti.. Tarihte okuduğumuz Engizisyon mahkemeleri bu derece tarafgirane ve zalimane davranmamışlardır. Bak, anlatayım da fikir edin. Mahkeme salonuna girerken kadınlı erkekli bir sürü meraklı göz beni süzüyordu. Kendi kendime 'bunlar da kim oluyor' diye düşündüm. Süngülüler beni salona sokup sanık sandalyesine oturtular. Mahkeme heyeti teşekkür etti. Reis Nemrut Mustafa, şahitlerin dinleneceğini söyledi. İçeri bir Ermeni getirdiler. Ermeni başladı anlatmaya: Mübarek bülbül gibi ötüyordu. Anlaşılan dersini iyi ezberlemişti. Filan senenin, filan ayının, filan gününde filan kasabanın şu kadar kilometre şarkında tehcir kafilesiyle beraber bir at varmış. Tepeden tırnağa silahlıymışım. Kafileyi durdurtmuş ve jandarmalara 'ur' emrini vermişim. Müthiş bir yaylım ateş.. Bir daha, bir daha.. Feryatlar inilteler, can çekişme hırıltıları ve sonra derin bir sessizlik.. Peki hepsi öldüğü halde bu şahit efendi burada nasıl bulunuyor? Ona da bir kulp hazırlamış: ilk ateşi takiben derhal o yere serilmiş, kendini ölü gibi göstermiş, gece olunca yavaşçacık kalkıp dağlara doğru ilerlemiş. O dağ senin bu dağ benim diyerek ta Rus hududuna kadar yürümüş ve hududu geçerek zalimlerin elinden yakayı kurtarmış. Bu Ermeni şahidin telaffuzu hiç de Bayburt telâffuzuna benzemiyordu. Muhakkak ki İstanbullu idi. Bu cihetin tahkikini istedim, Nemrut feveran etti ve bana söz söyletmedi. Birkaç şahit daha dinledikten sonra bir tanesi birinci şahidin bütün etrafıyla anlattığı vadi faciası için gösterdiği sene, ay, gün ve hatta saatte o vadiden yaklaşık elli kilometrelik bir uzaklıktaki bir noktada kendisinin de içinde bulunduğu kafileyi

⁴⁴ Berkem, a.g.e. s. 48

bizzat emir vermek suretiyle imha ettirdiğimi söyledi. İnsanüstü bir yaratık olmayalım ki, biri diğerinden 50 kilometre uzak olan iki noktada, aynı ay, aynı gün ve aynı saatte bulunabilmek mucizesini gösterebileyim, bu da gösterir ki Patrikhanede bu yalancı şahitlere talimat verilirken iş karışıklığa gelmiş ve ifadelerdeki uyum ve düzen kaybolmuş. Heyetin bu cihete dikkatini çekmeye çalıştım amma, bana savunma hakkı vermelidir. Diğer şahitlerin ifadeleri de birbirini tutmuyordu. Baştan aşığı yalan ve uydurma idi. Bunları hayret ve ibretle dinledim. Mamañih bu kadar çelişik, uydurma olduğu besbelli, saçmasapan ifadelere değer vererek mahkûmiyetim cihetine gideceklerini sanmam.”⁴⁵

Bir başka yargılama günü, duruşma dönüşü koğuş arkadaşlarına şunları anlatmıştı: *Alçaklar, bugün mahkemede oniki yaşında şahit dinlediler. Yaşımı sorunuz dedim, çocuk ‘oniki’ cevabını verdi. Dedim ki, ‘sizin bana isnat ettiğiniz vaka dört seneliktir, şu halde sekiz yaşında şahit nasıl dinliyorsunuz?’ Hâlbuki onun arkasından on yaşında bir çocuk daha dinlediler.”⁴⁶*

Nusret Bey’in yargılanması 24 Haziran 1920 tarihinde sona erdi. El yazısıyla hazırladığı savunmasının altına düştüğü notda hükmün 26 Haziran 1920 tarihinde tebliğ edileceğini belirtiyor, ancak günler geçiyor ve bir türlü hüküm tebliğ edilmiyordu.

Yargılama bittikten sonra karar tartışılırken Divan-ı Harb üyelerinden Ferhat Bey, Nusret Bey’in eyleminin görevi kötüye kullanmak suçunu teşkil ettiğinin ve üç yıl cezayla cezalandırılması gerektiğini savunuyor, Başkan Nemrut Mustafa ve üyelerden Fettah Bey ise idam cezası verilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Uzun müzakere-

⁴⁵ Berkem, a.g.e.sf. 50-51.

⁴⁶ Kandemir, *Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey Nasıl Asılmıştı?*

lerden sonra üyelerden Recep Bey ve Recep Paşa'nın muhalif üyeye katılmalarıyla Nusret Bey, 15 yıl kürek cezasına mahkûm ediliyor ve hüküm mazbatasını bu şekilde düzenlendikten sonra 4 Temmuz tarihinde üyelerce ve reisce imzalanıyordu.

Divan-ı Harb üyesi Ferhat Bey, Divan-ı Harb kâtibi Şefik Efendi'den hüküm mazbatasının temize çekilip çekilmediğini sorduğunda Şefik Bey yalandan bahanelerle işlerinin çok olduğunu, birkaç güne kadar çıkaracağını söylüyordu.

Bir gün mahkeme heyeti müzakerede Başkan Nemrut Mustafa bizzat dışarıdan şahit getiriyor ve şahidin Nusret Bey aleyhine ifade vereceğini söylüyor. Yargılama bitmiş olması nedeniyle usul ve kanuna aykırı bu talep, reisin ısrarına rağmen kabul edilmiyor. Bunun üzerine mazbatanın yazılmasını yine ertelettiren Nemrut Mustafa, şikâyet üzerine Ferhat Bey'i görevden aldırarak yerine başkasını tayin ettirdikten sonra yeni bir mazbata düzenliyor ve 20 Temmuz 1920'de Nusret Bey'in hükmünü idam cezası olarak yazdırıp üyelere imzalatıyordu.⁴⁷

⁴⁷ Berkem, a.g.e. sf. 59-60. Üye Ferhat Bey'in yerine Niyazi Bey atanmıştı. (E.Hazım Tepeyran, *Zalimâne Bir İdam Hükmü*, İstanbul 1946, sf. 90) Üye Kaymakam Fettah Bey, *Kuvayı İnzibatiye* mensubudur. Divan-ı Harb üyeliğinden ihraç edildikten sonra İngilizler kendisine, gizli faaliyetlerinden duydukları memnuniyeti belirtmek üzere Büyük Britanya Krallığı nişanını vererek taltif etmişlerdir. (Tansu, a.g.e. sf. 377). Kuvayı Milliye karşıtı *Kızıl Hançer Teşkilatı* üyesi olup Biga Hadisesi'nde görev almış (Karabekir, a.g.e. sf. 473) *Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi* kurucusu olmuş (T.Zafer Tunaya, *Siyasi Partiler*, c.II, sf. 337-338), ordu dâhilinde gizli cemiyet kurduğu için Divan-ı Harp'de yargılanıp mahkûm olmuş (Tunaya, a.g.e. sf. 344) 150'likler listesine alınmıştır (Soysal, a.g.e.,sf 60, 83). Sultan Vahidettin'e Fettah Bey'in göndermiş olduğu eğlenceli mektuplar için bkz. Göztepe, a.g.e. sf.171 vd.

Nusret Bey'in olanlardan haberi yoktur ve hükmün tebliğini beklemektedir. Bu arada arkadaşlarına *'bu herifler mutlaka beni bir seneye mahkûm edecekler, göreceksiniz yakamı kolay kolay bırakmayacaklar'* demeye başlamıştır.⁴⁸

Bu sıralarda bir gün Bekirağa Bölüğü'ndeki bir kısım sanıkla birlikte Merkez Kumandanlığına çağrılan Nusret Bey, sapsarı bir yüzle döndüğünde arkadaşlarına olanları şöyle anlattı:

"Biliyorsunuz bizi hep beraber Merkez Kumandanlığına götürmüşlerdi. Orada Türkçe bilen bir İngiliz subayı birer birer ismimizi çağırды. Kapının önünde bir kamyon duruyordu. İsimleri çağrılanlar kamyonu bindirilirken Nemrut Mustafa'nın geldiğini haber verdiler. İngiliz subayı yanımızdan ayrıldı, küçük odaya geçti. Ben konuşmalarına kulak verdim. Ve kulağımla işittim. Nemrut Mustafa İngiliz subayına diyordu ki 'hepsini götürünüz, fakat Divan-ı Harb adına rica ediyorum, Nusret Bey'i bırakınız. Çünkü idamı tasdike gitti. Yarın ya da öbür gün idam edeceğiz.' İngiliz subay bir müddet sustuktan sonra 'peki onu size bırakıyorum' dedi. Arkadaşlar Malta'ya gidiyorlar, fakat beni asacaklar." ⁴⁹

Nusret Bey, sebebini bir türlü anlayamadığı bu kini düşünüyor ve Ergani'deyken muzır faaliyetlerden dolayı kapattığı Kürt Muhadenat Cemiyeti'nden dolayı mı Nemrut Mustafa'nın kendisine düşman olduğunu kendi kendine

⁴⁸ Kandemir, a.g.y.

⁴⁹ Kandemir, a.g.y.; Berkem, a.g.e. sf.52-53; F.Rıfıkı Atay, Çankaya, sf. 230-231.

soruyor, ancak bunun için insanın asılabileceğine inanmıyordu.⁵⁰

Nemrut Mustafa başkanlığındaki Divan-ı Harb tarafından, ikinci bir mazbata düzenlemek suretiyle yazılan idam kararı ertesi günkü gazetelerde şöyle yer aldı:

“Urfa eski Mutasarrıfı Nusret Bey, Bayburt Kaymakamlığı sırasında burada yapılan Ermeni kırımından sorumlu tutularak İstanbul 1 nolu Divan-ı Harbi tarafından ölüme mahkûm edildi. Hükümde Nusret Bey’in, Ermeni kızlarının ırzlarına geçtiği de belirtildi. Nusret Bey ile birlikte de yargılanan ancak halen firar da olan teğmen Mehmet Necati de ölüm cezasına çarptırıldı.”⁵¹

Nusret Bey’in idamının onaylandığına ilişkin Padişah İradesi 4.8.1920 tarihli Takvim-i Vekayi Gazetesi’nde yayınlandı.⁵²

⁵⁰ Kandemir, a.g.y. Anadolu Hareketi’nin yanlısı olmak, Nusret Bey’in asılması için yeterli sebebi: “Nusret Bey, Urfa Mutasarrıfı iken Çanakkale cephesinde savaşıp az sayıda dönen Urfa taburu, kumandası altında buldukları Mustafa Kemal’i hayranlıkla çevrelerine anlatmaktadırlar. Bundan etkilenen Nusret Bey, şehrin kuzey kesimini Karakoyun Deresi’ne bağlayan bir cadde açtırıyor ve buna Mustafa Kemal Paşa Caddesi adını veriyor.1917’de bu caddenin ortasına çiçeklikler düzenlenip tam hükümet konağı karşısına bir anıt çeşme yaptırılıyor. Üst tarafındaki kitabeye Mustafa Kemal Paşa Caddesi, diğer tarafına Hindistan yolu, bir tarafına da Kafkas yolu yazılıyor” (Afet İnan, *Urfa’da 1917 Yılında Yapılmış Mustafa Kemal Paşa Anıt Çeşmesi ve 50. yılda Kemal Atatürk Anıtı*, Ankara 1973; A.Cihat Kürkçüoğlu, *Türkiye’de M. Kemal Adına Dikilmiş İlk Anıt*, 11 Nisan Gazetesi 11.4.1981) Nusret Bey tarafından dikilmiş diğer bir anıt için bkz. A.Cihat Kürkçüoğlu *Harb-i Umumi Şehitleri Abidesi, ‘Kurtuluşumuz’*, 11.4.1984, sf. 42-46.; Ayrıca bkz. sf. 110-111.(Ek-6, Ek-7)

⁵¹ Sarıhan, a.g.e. C.III, sf.135.

⁵² Sarıhan, a.g.e.C.III, sf.157.

Son günlerini yaşadığını hisseden Nusret Bey, bir gün önce eşi Hayriye'ye şu mektubu yazdı: ⁵³

Hayriye,

Vasiyetnamemi biraderime verdim. Senin için cüzdanıma ayrıca bir vedaname yazdım. Elveda karıcığım, güzel karıcığım. Seni tahayyül ederek öleceğim. Müslümanız elhamdülillâh, ahiret de buluşuruz. Allah için çocuklarımı iyi terbiye et. Sabırlı ol ve bu hale tahammül eyle. Kocan mücrim değil, şehittir. Allah zalimleri kahretsin.

Gümüüş tabakamı, saatimi ve boş cüzdanımı sana verilmek üzere tutuklu Binbaşı Hamdi Bey'e verdim, o biraderime verecektir. Borcumu gösteren pusulayı ağabeyime verdim. İleride müsait zamanınızda kapatırsınız.

Nusret

Nusret Bey'in eşine yazdığı veda yazısı şöyleydi: ⁵⁴

Hayriye

Resmi görevlerimi şimdiye kadar doğru ve dürüstlükte yerine getirdim gibi, şu Ermeni işinde de insanlık görevimi elimden geldiği kadar hakkıyla yaptım. Bana isnat edilen suçların hiçbirisiyle ilgim yok. Fakat ihtiras ve gazez, işte beni mahkûm eyledi. Beni mahvettiler. Ancak kalan ailem, biçare üç ufak çocuk ile seni de mahvettiler. Allah intikamımı alsın. Masum olduğum sonradan anlaşılacaktır, fakat heyhat. Mustafa Paşa gazezkâr, Cemal Bey hakeza. İşte iki kişi ki ailenin mahvına sebep oldular. İsnat olunan eylemlerin hiçbirini işlemedim. Tanıklık edenler içinde yalnız Tümen kumandan vekili doğru söyledi, öbürleri hayır. Çocuklarım

⁵³ Berkem, a.g.e. sf. 54-55.

⁵⁴ Berkem, a.g.e sf. 54-55.

sana emanet. Terbiyelerine itina et. Fakir ve açsınız. Allah yardımcınız olsun. Elveda.

Zevciniz Nusret

Nusret Bey'in, kardeşi Cevdet Bey'e⁵⁵ verdiği vasiyetnamesi 23 Mart tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde '**Bir Şehidin Vasiyetnamesi**' başlığı altında yayınlanmıştır.⁵⁶

"Bugün hayatımın son dakikalarını yaşıyorum. Vicdanım katiyyen azab içinde değildir. Hayatımda millet ve vatanıma hizmetten başka gayem yok idi. Onu elhamdülillah doğruluk ve dürüstlükte yerine getirdim. Bana isnad edilen cürümlerin hiçbirinin faili değilim. Suçsuz ve günahsızım. Gareze kurban oluyorum. Mustafa Paşa, garezini bugün de gösterdi. İzzeddin (Nusret Bey'in kayınbiraderi) ayrıntısını anlatsın. Damat Ferit Paşa Hükümeti, devlet ricalini birer birer İngilizlere teslim edip Malta'ya gönderirken beni de göndereceklerdi. Bizzat Nemrut, Merkez Kumandanlığına giderek otomobiliyle gelen İngiliz subayına, 'biz bunun kanını akitacağız, bunu bize bırakınız' dedi.

⁵⁵ Nusret Bey'in kardeşi Cevdet Bey (Osman Cevdet Karaosmankuri) Mülkiye ve Hukuk mektepleri mezunudur. Nusret Bey'in ölümünden sonra görevlerinden ayrılarak Zonguldak'a yerleşmiş 1931 senesinde ölmüştür. (Çankaya,a.g.e. sf.211)

⁵⁶ Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 23 Mart 1337 (Bkz. Sf.96, Ek-9) Berkem'in yukarıda anılan kitabında bu vasiyetname ikiye bölünmüş mektuplar halinde yayımlanmış (Berkem s. 54 vd.), konuyla ilgili çalışmalarda da yine mektuplar halinde yayınlanmıştır (Çankaya, *Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*, s. 385; Altan Deliorman, *Türklere Karşı Ermeni Komitecileri*; Sadi Borak, *İktidar Koltuğundan İdam Sehbasına*; İ.Halil Çelik, *Şehit Nusret Bey'in Dramı*, 11 Nisan Gazetesi 11.4.1981.

Küçük çocuklarımla eşimi yalnız ve çok fakir olarak bırakıyorum. Beş gün sonra yiyecekleri bile olmayacaktır. Allah aşkına sokaklarda bırakma. Validesi çocuklarımın terbiyesine baksın ve sabretsin. Ve intikamımı almak için çocuklarımı ona göre terbiye ederek büyütsün. Babaları mücrim değil, şehiddir. İşte son nefesimde hiçbir şeyden korkmayarak vicdanımdan dökülen ifademi sana aktarıyorum. Vatanım yaşasın. Elbet bir gün intikamım alınır. Suçsuzların âhı büyüktür. Vaki olan terfilerim, nişan alışlarım bu adamları beni fırkacı namıyla hakkımda şu Ermeni meselesinin icadına sebebiyet verdi. İşte benden fırka intikamını bu suretle haksız yere alıyorlar. Alsınlar. O âdil-i mutlaktır. Elbet bir gün onlar da gazaba uğrarlar. Bugün vicdanım pek müsterihdir. Yalnız ailemin ileride düşeceği sefaletten cidden üzgünüm. Parasız dört nüfusa bakamayacaksınız. Çocukların tahsilini temin edemeyeceksiniz, bu yüzden memlekete gitmelidirler. Mümkünse validesinin tam rızasıyla Mazlum'u Galatasaray'a vermek şartıyla Arife'nin yanında bırakılabilir.

Şu haller dolayısıyla dünya denilen dar-ı felekte bir gün olsun rahat yüzü görmedim. Daima çaresiz, hicret üstüne hicret ve sefalet gördüm. Bari çocuklarımın üzüntülerini biraz olsun hafifletmek için elinizden ne gelirse yapınız ki onlar olsun, bir rahat görsünler.

İzzeddin Bey, hisseden bir miktarımı Hayriye'ye veriyormuş. Ve aileme bakacağını vaad ediyor. Allah ondan razı olsun. Bugünkü Vakit Gazetesi'nde okudum. Mustafa, kanımı dökmekten lezzet aldığını övünerek söylüyor. Allah'ım intikamımı sen all. İradeyi almak için dün Saray'a gitmiş, Saray'da Dâhiliye Nazırı Cemal Bey'i görmüş, ne garip tesadüf.. Ben bu adamlara bir fenalık yapmadım, benden ne istiyorlar? Bir suçsuzu cezalandırmaktan ne lezzet alıyorlar? Siyaset mi? Hâşâ. İntikam?.. Fakat fakat pek yanlış ve kötü bir harekette bulduklarının farkında değil gafiller. Milletim, vatanım yaşasın. Elbet ve elbet benim gibi mağdur bir suçsuzun intikamını alacak âdil bir kuvvet ortaya çıkar ve

çıkacaktır. Ona inanarak dünyayı terk ediyorum. Allahım, ailem ve çocuklarıma sen acı. İstanbul Hapishanesi, 336 senesi ağustosunun üçüncü Salı günü.

Kardeşin Nusret

Nusret Bey'i idam locasına götürmek üzere geldiklerinde, koğuş arkadaşı Süreyya Sami Bey ile helâllaştı.⁵⁷

"İdam gerçekleşti. Şurada yaşayacağım günler sayılıdır. Yakında Allah'ın huzuruna çıkacağım. Bu durumda yalan söylememe zannetmem ki ihtimal veresin. Seni bütün mukaddesatımla temin ederim ki suçsuzum. İsnat olunan cürümlerin hiçbirini işlemedim. Padişah, düşmanlarımıza hoş görünmek için suçsuz bir Türk kellesi daha uçurtmak istemiş. İktidar elindedir, yapar. Fakat bunların hesabını sizler sorup arayacaksınız. Anadolu'daki kahramanlar benim intikamımı herhalde almalıdırlar."

İdam locasına gitmek üzere ayrılırken ağlayışlı bir sesle arkadaşlarına veda etti. Sanki hayattan koptuğuna değil, dostlarından ayrıldığına yanıyordu. Kapıdan çıkarken koğuş arkadaşları pantolonunun yamasını gördüler.

Sabaha doğru koridorda süngülü muhafızların ayak sesleri duyuldu. Nusret Bey sehpaye gidiyordu. Koğuş arkadaşı İbrahim Fevzi karyolasının ucuna çıktı, ezan okumaya başladı.⁵⁸

⁵⁷ Berkem, a.g.e. sf. 53.

⁵⁸ Atay, Çankaya, sf. 231.

5 Ağustos sabahı şafak henüz sökmeden, üstünde beyaz bir gömlek, etrafında süngü takmış jandarma erlerinin ortasında Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey, Beyazıt Meydanı'nda gözüktü. Yüzü sapsarı, gözleri korku ve dehşetten küçülmüştü. Yalnız bu memleket için çalışmış olmanın ona verdiği teselliyi birlikte götürüyordu. Harbiye Nezareti kapısının karşısında ağaçların altında önceden dikilmiş bulunan üçayaklı darağacı bugün de yeni bir gösteriye tanık olacaktı.

Çingenerler Nusret Bey'e yaklaştılar, ipin ilmiğini boynuna geçirdiler. Kaderine boyun eğmiş bir insanın sessizliği içinde, talihine çoktan razı olmuştu. Nusret Bey, birçok kez yanındakilere '**Devlet Baba ile kimse dövüşemez, emir ve kumanda kimdeyse hak da ondadır**' demişti. İşte şimdi de Devlet Baba onun hakkında idam hükmü vermişti, bu hüküm ne olursa olsun yerine getirilecekti...

Ortaklık aydınlanıyordu. Uzaktan, darağacında ipe asılmış bir çamaşır gibi bembeyaz yüzü, sola kaymış ve uzamış diliyle yıllarca memleket uğruna hizmet etmiş namuslu bir insanın, bir vatan evladının cesedi feci bir ölümün kurbanı olarak rüzgârın salladığı bir salıncak gibi gidip geliyordu.⁵⁹

Nusret Bey'in idam haberi 5 Ağustos tarihli Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde şu şekilde yer almıştı:

⁵⁹ Tansu, a.g.e. sf.315- 316.

"Beyazıt'da İdam

Bayburt ve Urfa Ermenilerinin ⁶⁰ tehcir ve mallarının yağma edilmesinden dolayı tutuklu olarak 1. Mustafa Paşa Divanı Harbince yargılanan, hakkındaki kararname özel bölümümüzde yer alan eski Bayburt Kaymakamı ve Ergani Mutasarrıfı Yanya'lı Nusret, dün gece saat iki buçuk sıralarında tutukevinden görevliler eşliğinde Merkez Kumandanlığına getirilerek gerekli işlemler ve dini tebligat yapılmasından sonra saat beşde Dersaadet Bidayet Mahkemesi savcısı Naci, Divan-ı Harb üyelerinden Albay Receb ve Merkez Kumandanı Albay Emin Bey'lerle diğer memurlar huzurunda Beyazıt Meydanı'nda idam sehbasının kurulduğu yere gelinmiş ve her vakit olduğu üzere idam hükmünün yerine getirilmesine ilişkin Padişah Hazretlerinin Ferman-ı Hümayun'u zabıt kâtibi tarafından okunarak, Nusret idam edilmiştir. Boynuna aşağıdaki yazı asılmış idi:

"Tehcir esnasında Bayburt Ermenilerini öldürüp yok etmek ve mallarını yağma etmekten sanık olup 1. Divan-ı Harb-i Örfi tarafından yargılanıp idamına karar verilen, idam hükmünün yerine getirilmesi Padişah Hazretlerinin yüce iradeleriyle onaylanan eski Bayburt Kaymakamı ve Urfa Mutasarrıfı Yanya'lı Behram oğlu Nusret".

Nusret, asılıp saat ona kadar teşhir edildikten sonra hazırlanan arabayla Topkapı dışına götürülüp defnedilmiştir."⁶¹

⁶⁰ Burada bir yanlışlık vardır: 1) Urfa Ermenileri tehcire tabi tutulmamıştır 2) Nusret Bey'in Urfa'da göreve başlama tarihi olan 17 Haziran 1917'de Urfa'daki Ermeni olayları çoktan sona ermiştir. Bkz. *Ermeni Komitelerinin A'mal ve Hareket-i İhtilaliyesi*, 3) Nusret Bey'le ilgili Divan-ı Harp kararında Urfa ile ilgili bir suçlama bulunmamaktadır (Bkz. Ek:1, sf. 95-103).

⁶¹ Çankaya, a.g.e. sf.386.

Karısına ve çocuklarına bile gösterilmeyen, göğsüne asılı yaftada Bayburt Ermenilerini öldürüp mallarını yağma ettiği söylenen Nusret Bey'in yamalı pantolonunun cebindeki cüzdanında bir kâğıt lira bulmuşlardı.⁶²

Geride Nusret Bey'in tutukevindeki duvara kömürle yazmış olduğu **'burası tarihin bir dönüm noktasıdır'** yazısıyla, boynundaki yazıyı öğrenen eşinin **'astılar.. hainler astılar..amma niçin namusuna dokundular'** biçimindeki çığlıkları kalmıştı.⁶³

18 Ekim 1920 tarihinde Damat Ferit Paşa'nın istifası üzerine kendisine hükümet kurma görevi verilen Tefik Paşa 21 Ekim'de kabinesini açıkladı. Yeni hükümetin göreve başlaması töreninde İstanbul bayram yerine döndü. Halk Damat Ferit Hükümeti'nden kurtulmanın sevincini yaşadı.⁶⁴

Tefik Paşa'nın ilk icraatlarından biri, İstanbul 1 no'lu Divan-ı Harb-i Örfî kararlarının gözden geçirilmesi idi. Reis Mustafa Paşa azledilerek 1 nolu Divan-ı Harp lağvedildi ve Hurşit Paşa başkanlığında yeni bir Divan-ı Harp kuruldu. Hurşit Paşa, 1 no'lu Divan-ı Harb-i Örfî'nin yargılamalarında haksızlığa uğrayanların dosyalarının gözden geçirebileceğini açıkladı. 30.10.1920 tarihli bir kararnameyle 23 Nisan 1920 tarihinden, yani Mustafa Paşa'nın reisliğe getirildiği tarihten itibaren 1 no'lu Divan-ı Harb-i Örfî tarafından verilen, kesinleşmiş olsun ya da olmasın tüm kararların temyiz

⁶² Atay, a.g.e. sf. 231.

⁶³Çünkü Nusret Bey, göğsüne iliştilen idam fermanında ırz düşmanlığı ve hırsızlıkla suçlanmıştı. Kandemir, a.g.y.; Tepeyran, a.g.e. sf 148;

⁶⁴ Sarıhan, a.g.e. c. 3, sf. 248.

edilmesi olanağı getirildi ve Kasım ayı başında bu konudaki kararname Padişah onayına sunuldu.⁶⁵

Mustafa Paşa Divan-ı Harbinin evrakında ve dosyalarında yapılan incelemeler sonucunda, Harbiye Nazırı; birbirini tanımayan kişilerin bir suçu aynı semtte aynı anda işlemiş gibi gösterilip tutuklanmış olduklarının, suçluymuş gibi tutuklanan bazı kişilerin geçimlerini sağlamaktan aciz kimseler olduğunun, görevlilerin bu kişiler hakkında suç tertip ettiklerinin ve sahte zabıt varakaları tanzim ettiklerinin ve kendi halindeki insanların düzmece isnatlara maruz kaldıklarının tespit edildiğini açıkladı. Harbiye nazırına göre ilgisiz kişilerin haksız işlemlere maruz bırakılmasının nedeni yüksek görevdekilerin cemiyet ve parti zihniyetiyle dolu olmalarından ve bu durumun küçük memurlara sirayet etmesinden kaynaklanıyordu.⁶⁶

Eski dosyalar böylece gözden geçirilmeye başlandığında, Akşam Gazetesi'nin 10.11.1920 tarihli sayısında eski Divan-ı Harb reisi Nemrut Mustafa Paşa'nın bir mahkûm için iki mazbata düzenlediğini ve adaletin lekelenildiğini yazıyordu. Bu mahkûm Nusret Bey'den başkası değildi.

Bunun üzerine Nusret Bey'le ilgili yargılama evrakı yeniden incelemeye alınmış ve kararı veren 1 no'lu Divan-ı Harb-i Örfi üyeleri hakkında soruşturma açılmıştır.

14.11.1920 tarihli Dersaadet Gazetesi'nde ise Nemrut Mustafa Paşa'nın resmi giysili fotoğrafı yanında aynen şu haber yer alıyordu:

⁶⁵ Sarihan, a.g.e., c.3,sf.,263,264.; Ata, a.g.e. sf.276-277; Akça, a.g.e. sf.100-101.

⁶⁶ Ata, a.g.e. s.279

Mustafa Paşa Tevkif Edildi.

Eski 1 numaralı Divan-ı Harb-i Örfi reisi Mustafa Paşa önceki gün Harbiye Nezaretinin emri üzerine tevkif edilmiştir. Mülga Divan-ı Harb-i Örfi üyelerinden Recep Paşa ile Albay Recep ve Yarbay Fettah Beyler de adı geçenle birlikte tevkif edilmişlerdir.

Haber aldığımızı göre bunların tevkif sebepleri, bir mahkûm için iki mazbata düzenlemek suretiyle adalete aykırı hareketlerde bulunmalarından ileri gelmiştir. Mustafa Paşa önceki gün saat üçbuçukda Harbiye Nezaretinde bulunduğu esnada ve arkadaşları da saat yedibuçukda tevkif olunarak Merkez Kumandanlığına sevk olunmuşlardır. Mustafa Paşa hakkında tevkif müzakeresi çıkartılmamış ve evrakı derhal Kâzım Paşa'nın başkanlığında Genelkurmay Harb Divanına verilmiş, yargılanmasına hemen başlamıştır. Merkez Kumandanı Esat Bey Mustafa Paşa'nın ne şekilde tevkif edildiğine ilişkin aşağıdaki bilgiyi vermiştir:

'Mustafa Paşa'nın tevkifi önceki akşam saat üçbuçukda icra edilmiştir. O esnada Mustafa Paşa Harbiye Nezaretinde bulunuyordu. Nazır Paşa'dan aldığım emir gereğince kendisine Merkez Kumandanlığına çıkardım. Kendisi mevkii yaveran odasında koruma altında bulunuyor. Mustafa Paşa hakkında tevkif müzakeresi çıkartılmamıştır, çünkü tevkifat icrası hususunda Harbiye Nazırları yetkilidir. Esasen Mustafa Paşa'nın bugün (dün) yargılanması kararlaştırılmış bulunmaktadır.'⁶⁷

Divan-ı Harp'de yapılan yargılamada Mustafa Paşa ve arkadaşları, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey için iki hüküm mazbatasını düzenlemek suçundan mahkûm oldular. Mustafa Paşa ve arkadaşları için verilen hapis cezasını temyizen inceleyen Temyiz Meclisi, iki hüküm tutanağı

⁶⁷ Dersaadet, 14 Kasım 1336, (Bkz. sf. 95, Ek- 8)

düzenlediklerinden dolayı Divan-ı Harp tarafından verilen; Mustafa Paşa için 7 aylık, üyeler Recep Paşa ve Recep Bey için 5'er aylık ve Fettah Bey için 3 aylık hapis cezalarını onayladı. Ailesinin talebi üzerine Nusret Bey'in dosyasını da temyizen inceleyen Yüksek Mahkeme; Divan-ı Harbin idam hükmünü içeren ikinci kararını *keenlemyekün* (olmamış, yok) addetmiş; 15 yıllık kürek cezasını içeren ilk kararını ise mahkûmiyet için yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle bozmuştur.⁶⁸

Nemrut Mustafa Paşa ve arkadaşları, Yüksek Mahkeme'de onaylanan cezaları Padişah tarafından affedildiği için serbest bırakılmışlardır. Af haberini Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi şöyle vermişti:

Padişah Affı

Memleketin en kıymetli evladının, değerli askerinin idam hükümlerini tereddüt etmeden imzalayan 6. Sultan Mehmet'in eli, Nemrut Mustafa'nun yedi aylık mahkûmiyetini imzaya razı olmamıştır. Hâlbuki Nemrut Mustafa'nın Divan-ı Harbi'nden herkes kıvranarak, para aldığı, çelişik idam hükümleri verdiği ve daha birçok suretlerle görevini kötüye kullandığı herkesçe biliniyordu. Ajansın telgrafını aşağıya alıyoruz:

'Ankara- 13 Şubat. Divan-ı Harpde yedi aya mahkûm edilen Kürt Mustafa'nın hükümlülük evraki Temyiz Divanı Genel Kurulu'nda incelendikten sonra onaylayarak Padişah'a arza gitmiş

⁶⁸ Akça, a.g.e. sf.107; Ata, a.g.e. sf.284-285; Dadrian/Akçam tarafından yayınlanan "Tehcir ve Taktik" Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları – İttihad ve Terakki'nin Yargılanması adlı çalışmada Nusret Bey'in idamına hükmedilen Divan-ı Harb-i Örfi kararı yayınlanıp değerlendirmeye tabi tutulmuş; ancak temyiz üzerine, Divan-ı Harb-i Örfi kararının usülsüz verilmiş olduğu gerekçesiyle Yüksek Mahkemece bozularak yok sayılmasına ilişkin karara değinilmemiştir. sf. 156-157, 663-667.

ise de Nemrut Mustafa ve Receb Paşa'larla Albay Recep ve Yarbay Fettah haklarındaki bu hükümler Padişah tarafından affedilmiştir. Af İradesinin Harbiye Nezaretine tebliğinden sonra Nemrut Mustafa ve arkadaşları serbest bırakılmışlardır"⁶⁹

Ancak ne verilen cezalar, ne TBMM'nin Nusret Bey'e saygı kararı⁷⁰ ve ne de verilen idam kararının iptali⁷¹ onu geri getirebilirdi. TBMM'nin bağladığı aylık 1.000 kuruş maaş⁷² ailesine bir teselliydi yalnız. Tıpkı ailesine yapılan emlak yardımı gibi.⁷³

Çocuklarından Nasuhi Mülkiye'yi bitirdikten sonra, aralarında Birecik'in de bulunduğu çeşitli yerlerde Kaymakamlık yaptıktan sonra 1948 yılında Haymana Kaymakamı iken genç yaşta ölmüş,⁷⁴ Mazlum maden

⁶⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Şubat 1337. (Bkz. Sf. 114, Ek-10)

⁷⁰ Jaeschke, *Kronoloji*, sf. 116.

⁷¹ Jaeschke, *Kronoloji*, sf. 135

⁷² **TBMM Zabıt Ceridesi**, 25.12.1336. Meclis Görüşmeleri IV. bölümdedir.

⁷³ TBMM'de kabul edilen '*Ermeni suikast komiteleri tarafından şehit edilen veya bu uğurda çeşitli yollarla gadre uğrayan ricalin ailelerine verilecek emlak arazi veya tazminat hakkında kanun*', Bakanlar Kurulu kararıyla hazine mallarından yirmibin liraya kadar emlak, arazi veya mezkûr emlakın satış bedellerinden bu miktara kadar nakden tazminat verileceği hükmünü getirmekteydi. Nusret Bey'in kanundan yararlanacak aile fertleri şunlardı: "Refikası Hayriye Hanım; mahdumları Mazlum, Tarık Nasuhi, Ekrem; hemşireleri Faike ve İrfan Hanımlar; biraderi Zonguldak'ta mukim mütekit Cevdet Bey". (**TBMM Zabıt Ceridesi** 29.05.1926, 109. İct. Celse: 2, C: 25, sf: 601.) Başka kaynaklarda Ekrem adlı çocuğundan söz edilmemektedir.

⁷⁴ Çankaya, a.g.e., sf. 987.

mühendisi olmuş,⁷⁵ **Tarık** ise Yüksek Ticaret Mektebi'nde okumuştur.⁷⁶

Urfa'da uzunca sayılabilecek bir süre görev yapan ve hizmet eden⁷⁷ Nusret Bey'i Urfalılar da unutmamıştır. Bugün Urfa'da Şehit Nusret Bey adını taşıyan bir köy, bir ilkokul, bir cadde ve bir sokak adı vardır.

⁷⁵ Çankaya, a.g.e., sf. 387.

⁷⁶ Berkem, a.g.e., sf. 55.

⁷⁷ “..Mutasarrıf Nusret Bey, 334 (1918) senesinde Köprübaşı'nda Gazi Mustafa Kemal Paşa caddesini açmış ve caddenin ortasında bir çeşmeyi ihtiva eden Mustafa Kemal Paşa Anıtı'nı inşa ve bir numune tarlası tesis etmiş, şimdiki yatı mektebinin (Şu anda Kültür Müdürlüğü) ikinci katını yaptırmıştır “. *Urfa Hakkında Salname* sf. 136-137.

-III-

**NUSRET BEY'İN
DİVAN-I HARP'DEKİ SAVUNMASI ***

* Nusret Bey'in kendi el yazısıyla hazırladığı savunmanın aslı (Bkz. sf. 61-75) tarafımdan ŞURKAV'ın arşivine verilmiştir. Müsveddelerin üzerinde el yazısıyla şu not vardır:

"24 Haziran 1336 Perşembe günü muhakeme hitam buldu. Tebliğ 26 Haziran 1336'da olacak." (Bkz.sf. 61)

Sürmeneli Ömer ve arkadaşı tarafından Bayburt Aşar Kâtibi Yakup Efendi ve biraderi hakkında verilip yüce mahkemenizde alenen okunan ihbarname dolayısıyla bana isnat etmek istediği Bayburt tehciri ve Mal Müdürü'nün intihar sebebi ve Trabzonlu Flomen ismindeki Ermeni kadınının dahi selefleri Nazım Paşa'nın başkanlığında teşekkül eden Divan Harp'de Trabzon tehciri hakkında şahitlik ederken kendisi ve hemşiresi hakkında isnat eylediği fi'li şeni' hususundaki savunmalarımı aşağıda arz ederim:

Bayburt Ermeni tehciri yüksek makamlarınca bilindiği üzere Bayburt kazasının harp sahası olmak dolayısıyla 3. Ordu eski kumandanı Mahmut Kâmil Paşa'nın emriyle Jandarma Bölük Kumandanlığından ayrılan jandarmalar ve Bayburt talingâh (depo) kumandanlığından verilen iki bölük asker tarafından icra ettirilerek anılanların vasıtalarıyla katılan kasaba ahalisinin düzeninin teminiyle görevli jandarma dairesinin görev alanında bulunan bölük kumandanı tarafından iki kafilde 7-8 köy ahalisi –bittabi köylerin coğrafi durumlarına göre ayrı ayrı– Erzincan'a salimen sevk ettirilmiş ve harbin bütün şiddetiyle devam ettiği bir zamanda kumandanlığın gördüğü askeri lüzumuna binaen kanuni olan şu tehcir işleminden başka insanlık dışı bir hal ve vukuat meydana gelmemiş iken mücerret adı geçen Ömer ve arkadaşlarının Yakup Efendi hakkında Bayburt'ta soruşturma yapan gezici sorgu heyetinin sorgu evrakında mevcut olup okunan mezkûr ihbar ve ifade tutanakları incelendikte birbiriyle tamamen çelişen ifadesinde şahsi gazez duygusu ve kendinden intikam almak sevdasıyla anılan tehcir işlemi başka şekle dönüştürüp ve olmamış bir takım olayları tasvir eyledikleri pek açık bir surette görülmekte ve benim hakkımda da bilinen durum

dolayısıyla bir siyasi intikam emeliyle şahit meydana çıkarılan gayrimüslim kişilerin çelişik ve derme çatma ifade ve şehadetlerinden anlaşılacağı üzere isnat olunan vakaların hakikat dışı olduğu ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki:

Muhbir ve şahit sıfatıyla dinlenen Ömer ve arkadaşının işitmeye dayalı ifadeleri tehcir olunan Ermenilerin azar azar çıkartılarak yok edildikleri, çocukların da aynı günde geriye getirilerek Binbaşı Hanı'nda toplattırılıp sonra ahaliye dağıtıldığı ve fakat öldürülmüş kimse görmeyip işittiklerini ve bu işte beni işin içinde göstermek gibi yalan ifadede bulunduğunu ve Yakup Efendi'nin zabıt ve askeri yükümlülerden olmadığı halde zabıt ve daha sonra asker olduğunu açıklayıp ve daima kardeşi zabıt iken birbirinden ayırmaması ve sıkıştırıldığında acizlik gösterip "bilmem" demesi tamamıyla verilen ifadesinin sırf hayali ve tertip edilmiş olan zikredilen olayların te'vili bizzat hakikat açıklayıp yalanlar mahiyette olduğu gibi benim Vali Tahsin Bey'in maiyetinde yalnız 6-7 ay kadar bulunmamdan ve hemşerim ve akrabam bulunmamasından kendi adamı dahi olamayacağımın pek tabii bulunmuş olmasına ve Mutasarrıflığa terfiim Dahiliye Nezaret-i Celilesinin sicil müdüriyetinde saklı sicil dosyamda belli ve mevcut resmi evraklar ile ispat edilmiş olan kıdem ve orduya karşı olağanüstü iyi hizmetime dayanılarak icra edilmiş olmasına ve halefin kaymakam Ziya Bey'in, Bayburtlu olduğunu beyan eden Ermeni karısının tehcir edilmeyerek Mütarekeye kadar Bayburt'ta kaldığını ifade etmiş olmasına ve Bayburt kazasında hiç bir kuvvet olmadığı ve Binbaşı Hanı'ndan çocuk götürülmediği ve tehcirde Bayburt'ta bulunmuş olan Mülazım Hüsnü ve Fıkra Kumandan vekili Mehmet Ali Beylerin ifadeleriyle ortaya çıkmış olmasına ve farz-ı muhal olarak benden böyle bir hal kaynaklansaydı diğer olaylar

gibi vilayetin duygu ve bilgisine ulaşacağı muhakkak olmakla beni Erzincan'a vekaleten tayin ve mutasarrıflığa terfiime delalet etmesi şöyle dursun, emsali gibi hakkımda şikayet veyahut Divan-ı Harb'e verilmek tabiiyken yapmayıp, bilakis vatani hizmetimi takdir etmesine, Vehip Paşa Hazretleri'nin malum raporunda merkez livasından söz ederken benden bahis ve şikâyet etmemesine göre zikredilen ifadelerin hakikat dışı olduğu ve şahsi garezden doğan bir kızgınlık neticesi bulunduğu açıktır.

Bundan başka adı geçen Ömer'in isnatları dairesinde farz-ı muhal olarak bir işlemin varlığı tahayyül edilse bile 3.500 – 4.000 nüfusa yakın bir kasaba ahalisinin jandarma dairesince azar azar sevkine teşebbüs olduğu halde iddia olduğu gibi git gel suretiyle tehcirin 40-50 kafilede ve pek uzun bir müddette yapılmış olması icab ediyor ki Bayburt'ta tehcirin bu kadar uzun bir müddet devam etmediği şahitlerin ifadeleriyle belli ve isnat olunan olayın hakikat dışı olduğunu bir kere daha teyid eder.

Tehcir sırasında 9-10 yaşlarında olup yemin verilmeyen çocuktan ve o sırada güya İstanbul'da bulunan tabip Mihran Efendi isminde bir kişiden işittiklerine atfen aleyhime vukubulan suçlamalarında çocuk –ki aradan 5 sene geçmesi nedeniyle olaylar zincirini muntazam olarak hatırlaması fennen mümkün değildir– tehcirin Mayıs nihayetlerinde 4 gün mehil verilmesinden sonra icra edildiğini ve Ermenilerin iki kafilede çıktığını ve benim Binbaşı Hanı'nda kafileden bazı çocukları ayırdığımı ve at üzerinde bir yüzbaşının dolaştığını ve birinci geceyi kasaba dışında ve ikinci geceyi üç-dört saat mesafede Hindi Hanlarında geçirdiklerini ve benim Hindi Hanları'na da gidip kız ayırdığımı ve yolda iki adamın öldürüldüğünü ve Pulus Nahiyesi müdürünün bunlarda para aradığını ve Pulus'dan sonra ise jandarma,

asker ahali tarafından katl ve eşyalarının yağma edildiğini ve Erzincan'a evvela 10, sonra da 100 kişi birlikte gittiklerini ve beni tanıdığını beyan etmiştir. Diğer de tabip Mihran'dan işittiğine göre Hindi Hanları'na kadar olan olayları hemen aynı tekrar etmiş ve familyasının da Pulur'dan sonra imha edildiğini söylemiştir.

Halbuki 9-10 yaşlarında bir çocuğun 5 sene evvel tehcirin gününü, saatini verilen mehli hatırlayıp ezberlemişçesine ifade etmesi katiyen mümkün değildir. Bugün bir adamın bile 5 sene evvel meydana gelen bir hali ince noktalarına varıncaya kadar hatırlaması mümkün değilken nasıl oluyor da bir çocuk hatırlayabiliyor. Hatta mekân ve zamanını tayin ve tesbitle sanki yol üzerende inceleme yapmışçasına yolda iki adam öldürüldüğünü biliyor ve beni teşhis edebiliyor. Bundan başka bir kaza kaymakamının çocuklarla bir münasebeti olmayacağına göre bu çocuğun kaymakamı tanınması, ismini bilmesi ve bilhassa çeşitli meseleler hakkında şahitlikte bulunup *"isim biliyorum"* iddiasında bulunan diğer şahitler gibi şimdiye kadar gerek ailem arasında ve gerek resmi ve özel işlemlerinin hiç birisinde kullanmadığım Mehmet ismiyle birlikte yani Mehmet Nusret olarak ismimi söylemeleri, daha sonraları özel ihtarla salnameye bakarak ismimi öğrendiklerine delildir. Çünkü gerek bu çocuğun, gerekse asker olduğu iddia edilen ve hangi taburda olduğunu ve zabitanın ismini bilmediğini söyleyen Bayburtlu Ermeni erkeğin aşağıda ayrıntısıyla reddedeceğim ifadelerinde yalnız benim ismimi bilmeleri ve bilhassa Ergani Maden'i tehcirinde kesinlikle ve asla bulunmadığım ve tehcirden 5-6 ay sonra gittiğim halde Ergani Madenli bir kadın ile bir erkeğin ısrarla *"İsmi Mehmet Nusret'tir, bizi tehcir ve taktil eden budur"* ve bunu teyid için *"O vakit biraz şişman idi, şimdi biraz zayıftır"* gibi açıklamalarda

bulunmaları, kullandığım yalnız Nusret ismini bile bilmeyip daha sonra öğrendikleri ve beni tanımadıkları ve sonra şahit sıfatıyla gelen dört kadının da ismimi "Nusreddin" haline çevirdikleri beni tanımamakta olduklarına kuvvetli bir delildir.

Ergani Maden'indeki selefimin itirafı ile resmi kayıtlarla sabit olduğu üzere Ergani tehcirinde bulunmadığım gibi tehcirin bizzat selefim tarafından icra edildiğinin sabit olmasına ve selefimin 50 yaşlarında sarı sakallı ve sarı benizli bulunmalarına nazaran bana benzerliği olduğu iddiasına göre ve Ergani tehcirini bana ısrarla isnat etmeleri gibi Bayburt tehcirini de İstanbul'da bulunmuş ve hiç tanımadığım ve ismini bile hatırlamadığım tabip Mihran Efendi adlı birisinden işittiğine atfen şahitlerin şahitlikleri bulunan Ermeni'nin ifadeleriyle, çocuğun Hindi Hanlarına kadar olan ifadelerinin dikkat çekici bir surette benzer bulunmasına göre bunların talimat dairesinde hayali vakalar tertip ve dışarıda beraberce öğretilmiş oldukları pek görünür ve açık olup verilen ifadelerin baştan aşağıya kadar hakikat dışı olduğunu bu suretle teyid eder.

Asker olduğunu söyleyen Bayburtlu Ermeninin şahitliği ise asker tarafından toplandıkları ve camiye dolduruldukları ve ellerine 5. Ordu'ya gitmek üzere vesika verilerek sevk olundukları ve iki saatlik bir mesafede Karbulacı Köyü civarında tümünün bağlanarak öldürüldükleri, yalnız kendisinin firar ile kurtuldukları ve benim çete başı olduğum ve saatte bir hayvan değiştirerek olay yerine bu suretle gittiğim ve top mandalarıyla çalıştığım biçiminde olup bu askerin zabitini ve kıtasını ve taburunu bilmediğini ve güya kaymakam maiyetinde olduğunu ve tehcirden 4-5 gün evvel çıkardığını ve çocuklardan bilgisinin olmadığını söylüyor.

Bendeniz asker olmadığımından harp sıralarında orduya karşı birinci derecede vazifem zahire tedarikinden ve askeri araçların yokluğu nedeniyle ordunun iaşesini temin için halkın araçlarıyla ücretli zahire taşınmasının sağlanmasından ibaretti. İddiası veçhiyle adigeçenin maiyetimde çalıştığı da gerçek dışıdır. Ben asker değilim ki maiyetimde askeri birlikler bulunsun. Tasarladığı facialara inandırmak için kıtada bulunduğunu ve zabiti olduğunu itirafla birlikte gerek kıtanın ve gerekse zabitinin ismini gizleyerek bilmediğini söylüyor. Bugün askerlik yapmış kim olursa olsun mensup olduğu kıtanın, hatta alay ve ordunun numarasını biliyorken bu adamın seferberliğin başlangıcında o vakte kadar geçen bir buçuk sene zarfında kıta ve zabitinin varlığını itirafla birlikte kıtasının numarasını ve zabitini tanımaması mümkün olmadığı halde yalnız beni tanınması ve hatta ismimi bile bilmesi iddia edilen vakanın ne derece hakikat dışı ve tertip olduğunu göstermektedir.

İddia ettiği asker arkadaşları nereden gelmişler? Top mandalarının Bayburt ile bir münasebeti yokken top mandaları ne mandasıdır? İsnatlar sırf bana bir vaka isnat etmiş olmak niyeti ve beni muhterem heyetinize canavar gibi göstermek için tertip edilmiş, uydurulmuş ve hayali olaylardan başka bir şey değildir. Farz-ı muhal olarak böyle bir olayın meydana geldiği tasavvur bulunsun ve ben gitmek için niçin saatte bir hayvan değiştirmek ihtiyacında bulunayım? İki saatlik bir mesafeyi bir saatle alabilirim. Bir saatlik bir mesafe için yarı yolda hayvan beklettirmekteki mantıksızlığı neden yapayım? Bu kadar hayvanı nereden buluyorum? Harp zamanında herkes hayvanını askeriye kaptırmamak için saklar. Bu hayvan yokluğunda bendenizin saatte bir at değiştirmesi için değil yolcuların yolculuk etmeleri için bile öküz arabalarından başka araç

bulamadıkları bir sırada bu kadar hayvanı nasıl bulabiliyorum?

Benden sonra nokta kumandanlığı görevini de yapan halefim Ziya Bey'in cihet-i askeriye ait kolların fertleri sırf İslam olduğu ve gayri müslim bulunmadığı ve benim zamanımda cihet-i mülkiyenin, yalnız ücretli Erzurum Menzil Müfettişliğinin kayıtlarıyla ispat olduğu üzere ahali araçlarıyla sevkiyat yapıp gayri müslimden askeri kollar mevcut olmadığı ve kaza içersinde olay vuku bulmadığı hakkındaki benim ifadernle teyid edilmişken şahidin mandalar ile çalıştığı ifade etmesi hayali öldürmelerin ne dereceye kadar gerçek dışı olduğunu açıklamaktadır.

Binaenaleyh yukarıda arz eylediğim gibi mahfuzen götürüldüğüm tarihten tam bir sene ve tutuklandığım zamandan 6 ay sonra şahit sıfatıyla gelen gerek adı geçenin ve gerekse diğer gayri müslim erkek ve kadın şahitlerin ifadeleri ve şahitliğin bütünü hakikat dışı olup benim hayali olayların faili olduğumu göstermek için tertip edilmiş olduğu, resmen ve şahsen bile tanımadıkları halde teşhisteki iddia ve yalan ısrarları ile sabittir.

Halefim Bayburt Kaymakamı Ziya Bey'in tehcirden sonra Bayburt'a geldiğine göre kısmen işitmeğe ve kısmen soruşturmaya dayalı ifadelerine gelince, tehcirin iki kafiilde jandarma ve asker tarafından vukubulduğunu Kaymakam Nusret Bey'in hiçbir kafiyle birlikte olmadığını ve Bayburt kazasında taktil olmadığını ve taktilin Gümüşhane sancağına bağlı Kelkit kazasına tabi Erzincan-Gümüşhane şosesi üzerindeki Köse'de vaki olduğunu ve bu taktilde benim en küçük bir dahlim olmadığını ve Erzincan eski Mutasarrıfı Memduh Bey'le Divan-ı Muhasebet mümeyyizi Mecit Bey'in emriyle Necati Efendi ve Ahmet Rıza Bey'in yeğeni Sadi ve

Erzurumlu bir zat tarafından icra edildiğini ve soruşturmasını kumandanına yazdığı gibi benim dahi yazamayacağım gibi ve böyle bir şeye cesaret etmemiz halinde Mahmut Kamil Paşa'nın kahrına uğramamızın pek muhakkak olduğu idi ki ve kasabaya çocuk götürülmediği gibi böyle bir vakanın meydana geldiğine dair malumatı olmadığını ve Mal Müdürünün intihar ettiği ve Ağustosta vekâleten gittiğim ve mutasarrıflığa inha olduğum o vakit tehcirin tamamen bittiği ve mal müdürünün Mahmut Kamil Paşa'nın emri tebliğ olunduktan sonra ailesi ile intihar ederek vefat ettiği ve Bayburt'ta erbabı zayiden başka kimse kalmadığı ve emvali metrûkede katiyen bir suistimal bulunmadığı yolundadır. Köse'de taarruza uğrayan kafilenin Bayburt'un mu, yoksa Bayburt'tan ziyade Gümüşhane'ye münasebeti nedeniyle başka bir mahallin kafilesi mi olup olmadığı sorusuna verdiği cevap bunları bilmediği fakat her kafilenin az çok taarruza uğradığı şeklindedir.

İfadelerimi tasdiken Bayburt Ermeni ahalisinin iki kfilede çıktıklarını ve kaza dâhilinde bir vukuat olmadığını beyan ettikten sonra işitneye dayalı olarak Köse'deki taarruzun Gümüşhane sancağına bağlı Kelkit kazasının Köse nahiyesinde meydana geldiğini söylüyorlar. Bilindiği üzere Köse mevki Gümüşhane sancağı dâhilinde ve Bayburt kazası sınırından 6-7 saat mesafede bulunan Kelkit Karahisar-ı Şarki ve Erzincan-Gümüşhane caddeleri üzerinde ve Bayburt Erzincan yolunun kuzey batısında 6-7 saatlik mesafede bulunur. Şu hale göre ve Ziya Bey Bayburt tehcirinden bir müddet sonra memur olduğu Erzurum'un büyük bir kafilesi ile ve Bayburt-Pulur ile Erzincan'a sevk etmiş olmasına ve ileri sürdüğü taarruz hakkında bilgiyi şu sıralarda edinmiş olmasına ve ileri sürdüğü taarruz hakkında bilgiyi şu sıralarda edinmiş olması tabii

bulunmasına göre sevkiyatın Pulur Nahiye Müdürünün nahiyesini terk ile başka kazaya gidip ve kafileye tecavüz eylediğinden tutuklatarak Divan-ı Harb'e verdiğim olaydan ibaret olması icab eder ki benim mahalline resmi sorgu memurları getirerek kanunen gereken bütün işlemleri tamamen yapmış olduğum Divan-ı Harb'e verilen tahkikat evrakı ile Ziya Bey ve Jandarma Alay Kumandanı Adil Bey'in ifadeleriyle ispatıdır. Benim her ne suretle olursa olsun küçük veya büyük bir meselede dahlim olmuş veyahut gayri müslim kadınların ve erkeklerin hiçbir kafileyle birlikte gitmediğim halde iddiaları vechile velev bir kafileyle beraber bulunmuş olduğum farz-ı muhal olarak kabul olursa görevli ve yetkili olan gerek vali ve gerekse jandarma alay kumandanı, benim nahiye müdürü hakkında yapmış olduğum gibi bir ufak soruşturma olsun yapmış olmamaları kaza dâhilinde bir olayın meydana gelmediğini ve resmi insani görevlerimi tamamen yapmış olduğumu gösterir. Erzincan Mutasarrıfı Memduh Bey ile Macit Bey'in emriyle Necati ve Sadi Efendiler tarafından yapıldığı Ziya Bey tarafından beyan olunan taarruz bilgim dışındadır. Çünkü Necati Efendi vechile Bayburt'a gelmiş ve tanınmayıp tehcire müdahale etmek istediklerinden bahisle vilayete bilgi verip sormuş ve katiyen bir memur olarak tanınamaklığıma dair gelen cevap üzerine reddetmiş ve müdahale ettirilmeyerek Erzincan'a gitmiş ve sevkiyatın jandarma ve depo fertleriyle icra ettirilmiş olmasına göre -ki fırka kumandanı Mehmet Ali Bey tasdik etmektedir- bunlar tarafından kazanın dışında bir vakanın yapılmış olduğu kabul olursa bile Bayburt'un merkez vilayetine bağlı bulunması ve Erzincan Mutasarrıfı ile bir münasebetinin bulunmadığı ve beyan olunan olayların Ziya Bey'in belirttiği gibi Erzincan Mutasarrıfının emri ile olduğu cihetle benimle herhangi bir ilgisinin olamayacağı tabiidir. Şu hale göre kazam dâhilinde küçük bir olay olsun

vaki olmadığı ortaya çıkmakla birlikte kaza dışında kazaya bağlı Pulur Müdürü Rüştü Efendi isimli bir kişinin resmi yerini terk ve kaza dışına Erzincan Livası dâhiline gidip resmi görevini suistimal ederek kafileden bir miktar eşya – ki soruşturma evrakında bellidir – 200 lira kadar bir meblağı alıp gasbetmiş olduğunu öğrenmiş olmam üzerine tevkif ettirerek ait olduğu makamca gereken soruşturmayı yaptırıp Divan-ı Harb'e tevdi ve adı geçene meblağı geri alıp ilmühaber karşılığında mal kalemine teslim ettirmekliğim ve Erzurum kafilelerinin Tercan'dan geçirilmeyerek Bayburt'tan geçirilmesi en emin ve salim bir yol olduğu hususları da Bayburt kazası dâhilinde vukuat olmadığına delildir.

Erzincan'a teslim edildiği arz olunan bu kafileler için ilmühaber alınması alınması meselesine gelince, yüce başkanlıklarınca bilindiği üzere her türlü sevkiyat vesaire için bir mülkiye memuru yalnız kanun dairesinde bunları icra eder veya sevk emrini verir. Şekli ve sevk usulü tertibat alma ve muhafız tayin işlemleri ve diğer işlemleri yapma jandarma dairesine ait olduğu jandarma nizamnamesinin özel maddelerinde yazılıdır. Buna bilhassa jandarma ve askerliğe ait bu gibi işlere mülki memurlarca karışılmaması gereğine dair Nezaret-i Celile'nin birçok emirleri vardır. Kafilelere memur olanların kimler olduğunu bilmediğim gibi ilmühaber aramak ve almak keyfiyeti benden çok jandarma dairesine ait keyfiyettir. Bana düşen vazife malumat vermekten ibarettir. Binaenaleyh bendenizin jandarma dairesinin alıp saklaması gereken bir ilmühaberi o daireden talep etmeye yetkim olmayıp yalnız vazifem jandarma dairesinden vardıklarına dair bir resmi bilgi almaktan ibaret kalır. Jandarma dairesinin ilmühaberi almamış olduğunu ise bölük kumandanının ifadesinden öğrenmişimdir.

Tehcirden evvel ve sonra jandarma dairesince yeni erler ve ikmal erleri olarak yüzlerce defa askeri sevkiyat icra edildiği, ne sevk evrakı ne de ilmühaber alınıp alınmadığı – bu vazife jandarma dairesine aittir– mülki memurları ilgilendirmemiştir. Maile intihar eden Mal Müdürü arzylediğim vecihle devr için tehcirden tehir edilmiş bir müddet sonra Mahmut Kâmil Paşa'nın mülkiye memurlarını idam ile tehdit eden ihraç emrini jandarma dairesine havale etmekten başka bir kusurum olmadığı halde anılan emrin jandarma dairesinden kendisine tebliğden sonra intihar etmesi ve cihet-i adliyenin soruşturması ve mütarekeye kadar Bayburt'ta kalan Ermeni karısının ve Fırka Kumandanı Mehmet Ali ve Kaymakam Ziya Beylerin ifadeleriyle ispatlı iken bana yüklenemeyeceği ve anılan emri ben değil kim olursa olsun aynı suretle ait olduğu dairelere havaleden başka çare bulunamayacağı ve kendi kendilerine işledikleri bir fiilden dolayı başkasının sorumlu tutulamayacağı tabiidir. Ben gerek Bayburt'da gerek Ergani'de ve hatta Urfa'da tehcir meseleleri ile ilgili olup öğrenebildiğim olaylar hakkında soruşturma yaptırım ve Rüştü Efendi'yi Divan-ı Harb'e sevkle birlikte Ergani'de muhtelif oniki kıta, üç dört defa da diğerleri benim selefim zamanında soruşturma yapılmış, soruşturma evrakı 1 Ocak 331 ayında soruşturma yapmak üzere Ergani Madeni'ne gelen Bitlis eski valisi Mazhar Bey'in başkanlığındaki tehcir ve taktili soruşturma heyetine tevdi eylediğimi de ilave olarak arz ederim. Bilhassa o zaman da tehcirle az çok şaibedar olanların bu gibi meselelerin soruşturulması ve emir verenlerin sorumluluğu yoluna gitmesine cesaret edemeyeceği pek tabi iken pek temiz olan bütün resmi işlemlerime dayanarak insani ve vicdani vazifemi de bu suretle tekrar yerine getirmiş olduğum da arz edilir.

Emvali metruke bahsine gelince Bayburt'ta tehcir ile beraber Kadı Efendi'nin başkanlığında emvali metruke komisyonu teşkil ve işleri tevdi etmiş olduğum cihetle katiyen karışmadığım gibi en küçük bir suistimalimin olmadığı benden sonra gelen halefimin ve Fırka Kumandanlarının şهادeti ile ispatlı olmakla beraber ben Balkan Harbinde maile esarete uğramış ve elimde ne var ne yoksa hepsi Bulgarlar tarafından yağma edilmiş ve İstanbul'a yalnız iki sandık çamaşır ve iki Arnavut bavuluyla gelebildim. İstanbul'da nasıl ise 1 ay açıkta kalmış ve birçok sefalet çektikten sonra Bayburt'a tayin edilmiş ve bir iki yatak almaya vakit bulamadan seferberliğin ilanı üzerine iki yataktan başka bir şey almamıştım. Oradan ayrılışında aynı eşya ile Ergani'ye gelmiş ve Ergani'ye varmadan 4 ay sonra Erzurum'un düşüşü ile ailemin hicreti icab eylediğinde aynı eşya Şam'a gönderilmiş ve ancak üç sene sonra Urfa'ya geldiğimde bir miktar eşya almayı başarmıştım. Halep'in düşüşü ile ailem tekrar eşyasını İstanbul'a hicrete mecbur kaldığı ve ben mütarekeden 6-7 ay sonra tutuklanarak azl ve İstanbul'a sevk edildiğimden mevcut bütün eşyam taşınmak üzere Urfa Jandarma Tabur Kumandanı Rıza ve Sanayi Müdürü Şükrü Beylere terk edilmiş ve onlar tarafından satılarak bana ancak üçyüz küsur lira para gönderilmiştir. Bugün Erenköy'ünde aylığı 4 lira kira ile sığındığım küçük ve kulübe gibi evdeki eşya birader ve hemşiremden aldığım eşya olup bugün bir şeye malik olmadığım ve büyük fakr-u zaruret içinde kıvranmakta bulunduğum arzedilir ki, emvali metrukeye el uzatmış olanlardan olsaydım elbet ailem geçimini temin değil belki terfi olurdum. Bundan başka harp sırasında ticaret maskesi altında sahip olduğum resmi nüfuzu kötüye kullanmış olsaydım birçok nakite malik olacağım tabii idi. Binaenleyh aralıksız ve azledilmeyerek 21 senelik memurluk hayatımda iftiharla arz eylerim ki namus

ve doğruluğumla çalışmış ve yalnız her hamiyetli ve namuslu bir memur gibi vatanımın selametini düşünmüş ve onun için hayatımı göz ardı edercesine inatla gayret etmeyi düşünmüş ve her ne tarz olursa olsun kötü hale tenezzül etmemişimdir. Balkan Harbi'ndeki iki ve bu Harb-ı Umumi'de iki ve bilhassa mütareke esnasında bir ki toplam nail olduğum beş nişanın bulunmasının⁷⁸ birer parlak delil teşkil ettiğini arz ve beyan ederim.

Ergani suçlamalarına gelince, sırf bir insani fikir olarak sokaklarda sefalet halinde bulunan müslim ve gayrimüslimlerin çocuklarının kurtarılması için polis dairesine toplattırılarak çeşitli yerlere dağıtılırken bendenize de verilen bir kızın hemşiresinin, sonraları müstahdemim olan layık olmayan geçmiş halinden dolayı vilayetin emri ile diğer çocuklarla beraber resmi bir yatılı mektepten ibaret olan Darül Eytam gibi bir müesseseye verilmekten ibaret iken ve bu da hüsnüniyetten başka bir şeye yüklenemezken mühim bir ıstırap altında olarak muhterem seleflerinizden Nazım Paşa başkanlığındaki Divan-ı Harb'de Trabzon tehcirinde şehitlik yapan Flomen'in, evlad ü ayal sahibi, namusu ile iftihar eden bir mutasarrıf değil belki irfan seviyesi düşük bir adamın bile işleyemeyeceği bir cürmü utanmadan açıkça isnada kalkışması kendisinin ne terbiye ve seviyede bir hatun bulunduğunu gösterdiği gibi zabıttaki ifadesi incelendikte başkanlıkça bile ret ve kabul görmediği ve intikam alıcı bir fikir ile bir Müslüman mutasarrıfın kötülüğünü bu suretle sergilenmesi ve aşağılanması maksadına dayandığı ortaya çıkar. Yoksa akli başında metin ahlak sahibi bir adamın işleyemeyeceği böyle bir fiilin işlenebilmesi için mutlak mecnun veyahut cinnete yakın bir

⁷⁸ Nişan ve taltif yazıları için bkz. Çankaya a.g.e. s. 387; Berkem, a.g.e. s.62-63.

hastalığa yakalanmak lazım gelir. Hâlbuki elhamdülillah aklım tam olup hasta değilim. Memuriyet hayatımın namuslu geçmişi olduğu ve bu tür fiillerle şaibedar olmadığım da belirlenip dinlemiş olan bazı şahitlerin şahitlikleri ile ispatlıdır.

Ergani Madeni eski mutasarrıfı Nazmi ve Maden Mühendisi Abdullah Hüsrev Beylerin ifadeleri ve resmi kayıtlar ile belirlendiği üzere Ergani'de tehcir işleminin mayıs sonlarından temmuz başlarına kadar devam eyleyip selefim mutasarrıf Nazmi Bey'in zamanına tesadüf eylemediği ve benim de bu zamanda ne vekil ne de asil olarak bulunmadığım sabit olmasına ve binaenaleyh bahs olunan olayların bendenizle ilgisi bulunmadığına göre bu konuda savunmayı ve açıklamaları gereksiz sayarım. Ancak benim katiyen bulunmadığım bir yerde Ermenilerin bahsettikleri olayların bana isnad için ismimi bile zikretmek ve bunların failinin bizzat ben olduğum noktasında ısrar şahitlik tertibi hususundaki intikamcı duygular ve hilelerin derecesini göstermektedir. Binaenaleyh bu önemli olayların bütün diğer şahitlere de şumulü bulunmak hasebiyle yüce dikkatlerinizden uzak tutulmamasını rica ederim. Şahit sıfatıyla dinlenen Agoni Markaryan ve Varsanik ile Adisyan Arakel ve Erfahi Arakel namılı kadınların ifadelerinde verilen üç gün müsaadeden sonra eşya almaya müsaade edilmeyerek yaya olarak çıkarıldıkları ve Hindi Hanlarına götürüldükleri ve orada ve yolda jandarmaca eziyet çektikleri ve bir takım malları alındığı ve bunlardan iki kadın şahidin ifadesinden orada öldürme vaki olduğu ve sonra Pulur'a geldiklerinde bir kısmının güya nehirde boğuldukları ve bir kısmının kırlara götürülerek güya öldürüldükleri ve şahidin birinin ifadesinde Kasanta Köyü'ne diğerinki de Pulur Köyü'ne gitmeden evvel birçok

erkekleri dere içinde boğduklarını gördük-lerini iki şahidinkini de Erzincan Nehri ve Kemah Boğazında nehre attıklarını ve öldürüldükleri anlatıldığı gibi Pulur mevki için tertip ettikleri olayı anlatırken de kendilerine verilen taşıma araçlarından ve bilhassa arabalardan bahsetmeleri ve mal ve eşyalarının gasb olduğu ve benim dahi beraberinde bulunduğumu ve bir kısmı beni gâh Hindi Hanlarına kadar kafile ile bulundurmaları ve diğerleri Pulur'a kadar gitmediğimi ve diğeri ise Erzincan Kasabasına ve Erzincan'dan sonra Kemah Boğazı'na kadar kendilerine güya eşlik ettiğimi ve öldürmeleri jandarmalar ve askerler tarafından ve iki kadın şahidin de çeteler tarafından yapıldığını söylemeleri ve çeteler tarif ederken saydığı şahıslardan Dursun Efendi isminde birisinden bir alacak meselesinin hikâye edilmesi ve şahitlik yapan bir kadının güya olay yerine bir çeyrek mesafede fenalık için emir verdiğimi tarif eyledikten sonra her dördü de bendenize teşhis eyledikleri ve Bayburt'ta iken tanıdıkları ve ismimin Nusreddin olduğunu söylemeleri dikkat çekicidir. Bayburt tehciri yukarıda arz olduğu üzere iki kafilede asker ve jandarma muhafazası altında verilmesi mümkün vasıtalarla icra ve kaza dâhilinde ufak bir olay vuku bulmadığı ve benim kasaba dışına gitmediğim hiçbir kafilede bulunmadığım ispatlı belli iken şahide Agoni Markaryan'ın kasabadan vasıtasız çıkardıklarını iddia eyledikleri ve Pulur'da arabadan yanlarına eşya namına bir şey almaya müsaade olunmadığını söylediği halde malların gasp olunmasından bahsetmesi de gariptir. Güya vukuunu iddia ettiği imha keyfiyeti evvel emirde Fırat'ta ve sonra ağız değiştirerek Pulur'da ve sonra Sadak'ta –ki Sadak Gümüşhane sancağına bağlıdır– ve bir kısmı dağlarda meydana gelmiştir. Hâlbuki Pulur'da nehir namına bir şey yoktur. Sadak'tan geçen Gümüşhane deresi ise esasen

menbainı yakın bir yer olmak itibarıyla küçük bir dere halindedir. İnsanın boğulması kabil değildir. Kadın benim, fenalık olduğunu beyan eylediği yerlerin hepsinde bulunduğumu iddia ediyor ve ta Kemah'a kadar gittiğimi söylüyor. Yukarıda arz eylediğim sebeplerden dolayı ismimi bile bilmediklerinden ve Bayburt Hıristiyan kadınlarının mahalli adet üzere Müslümanlar gibi örtünmüş olup çarşı ve umumi yerlere çıkmadıklarına bu genç kadınların beni her daim geçtiğim hükümet dairesine giden umumi caddelerde göremeyeceklerine göre Bayburt'ta beni görmeleri ve teşhis etmeleri ihtimali katıyyen söz değildir. Hele kadının tehcir olunduktan sonra ihtida ve intihar eden Mal Müdürünün ihtida ve intihar suretinden bahisle kızının Şükrü Efendi isminde birisiyle evlendiğini görmüş gibi söylemesi diğer ifadelerinin dahi ne derece hakikat dışı olduğunu ve tertip edilmiş ve intikam saikiyle söylendiğini göstermektedir.

Birbirlerine ezberlettikleri facialar zinciri meydanında güya bazı kişilerin boğulduklarını tarif ederken diğer şahidelerden Erfahi Markaryan'ın dereyi Bayburt Pulur yolu üzerinde Kasanta Köyü'nden evvel Adisyan Arakelin ise Pulur'a gelemeyen, diğerinin de Sadak'ta olduğunu iddia etmeleri dikkat çekicidir. Bilindiği üzere Bayburt'tan Sadak Köyü'ne kadar yolda dere değil, ufak bir su bile yoktur. Anılan vaka nasıl meydana gelmiş olabiliyor? Adisyan Arakel ise benim yarım saat yahut bir çeyrek mesafeden boğmak ve öldürmek için emir verdiğimi iddia ediyor. Yarım veya bir çeyrek mesafede bir insanın sözleri nasıl işitilebiliyor? Varsanik ise aynı meseleyi güya yakın bir mahalda olmuş gibi gösteriyor ve çete başı Dursun Efendi'ye emrettiğimi söylüyor. Şu dört şahide aynı kafiide oldukları halde yeri imha yeri olarak tesbit etmek istedikleri yerlerin mevkiini olsun tayin edememeleri bir kısmının benim bir

yere kadar diğerlerinin ta Kemah'a kadar eşlik ettiğimi iddia etmeleri ve Pulur'da değil, merkezde bile jandarma yüzbaşısı yok iken Pulur'da bir zabıt bulunduğunu söylemeleri ve bilhassa iki şahidenin pek genç olup, tehcir zamanında 13 -14 yaşlarında oldukları anlaşıldığından bu kadar uzun bir mecerayı hatırlamaları mümkün olmayacağından tümünün buraca tertip edildiği sırf milli ve siyasi intikam hisleriyle söylenmiş, olmamış bir takım yalan vakalardan ibaret olduğu meydandadır. Hele alacağı olduğunu söyleyen kadın ile kadının akrabasından olduğunu beyan eyleyen Varsanik'in Dursun Efendi ve arkadaşları hakkında hayali çete suçlamasının sırf garazdan kaynaklandığı meydandadır. Dursun Efendi'ye malı teslim ettiğini söylüyor ve sonra Bayburt'a tekrar gelip evlendiğini ve 400 lira aldığını, malının daha ziyade kıy-mette olduğunu söylüyor ki vaki ise Laz Dursun'dan fazla para almadığından dolayı ona çete reisliği yakıştırılıyor ve benim ona emrettiğimi söylüyor demektir. Çete şu suretle hayali olduğu gibi benim dahi çete, jandarmalara emir vermek şöyle dursun Erzurum Jandarma Alay eski kumandanı Adil Bey'in Erzurum tehciri hakkında beyanlarında beni ilgilendiren bir cihet yoktur. Ancak devren Vali Tahsin Bey'in Bayburt'a gelip kaza dâhilinde fenalık olduğundan bahisle durumu soruşturduğunu ve bilgileri gâh Jandarma Kumandanlığından aldığı jurnalden, gâh işitmeye dayalı olduğunu ve Nahiye Müdürünün o zaman tutuklanmış olduğunu ve Memduh Bey'in geldiğini ve kaza dâhilinde bir vukuat olmadığını ve Nahiye Müdürünün hariç kazadaki meselesinin başka bir hal vaki olmadığını itirazım üzerine tasdik ile beraber bilgisinin işitmeye dayalı olduğunu ve geçtiği yolda olay geldiğine dair bir iz ve işaret görmediğini söyledi. Arz olunduğu üzere kazam dâhilinde bir vaka olmamıştır. Mademki bir vaka meydana gelmiş olduğuna işitmeye dayalı ya da jurnal ile olsun bilgi edinir

edinmez görevli ve yetkili olması sebebiyle adı geçenin Vali'ye müracaat etmemesi ve jandarmalar hakkında soruşturma yapmasına göre beyan ettiği taarruzun benim açıkladığım Nahiye Müdürü'nün meselesinden başka mesele olmadığı ve bu hususta benim kanuni vazifeme hakkıyla yerine getirmiş olduğum ortadadır. Mutasarrıf Memduh Bey'in sabaha doğru geldiği ve iki-üç saat sonra Vali ile beraber gittiği ve niçin geldiği ve ne konuştukları tarafından bilinmemekle beraber halefim Kaymakam Ziya Bey'de o esnada Bayburt'ta bulunmuş ve o da beraberce Erzincan'a gitmiş olduklarını ilaveten arz ederim.

Fırka kumandan vekili Mehmet Ali'nin ifadelerinden benim arz ettiklerim dairesinde kafilelerin depo askeri ve jandarma sevk olunduğu ve Necati'nin müdahalesine ve kafiye sevk ettiğine dair bilgisi olmadığını benim bir yere çıkmadığını ve tehcir hakkında kendisinin emir almadığını ve askeri kendi verdiğini ve bir miktarını depo kumandanı Binbaşı Bey'in bildiğini ve deponun köylerde kurulu bulunduğu ve kaza dâhilinde vukuat olmadığı ve Pular'da ufak bir meselenin meydana geldiğini işittiğini ve emvali metrukenin komisyon tarafında idare ve muhafaza eylendiğini ve birinci kafiye askerinin eşlik edip etmediğini hatırlamadığını söyledi. Arzulunduğu üzere kafiler, jandarmalar ve depo askeri muhafazasıyla sevk olduklarına göre bütün kafilelere askerce eşlik edildiği pek tabidir.

Mülâhaza: Adı geçenin birinci kafiye eşliğinde asker verilip verilmediğinden habersiz olması söz konusu olamaz. Çünkü alınan asker jandarma dairesince, bittabi tertip olunan kafilerde jandarma yokluğu nedeniyle verilmiştir.

مردی که در وقت اولی که در آنجا بود...

تاریخ اولی - آنچه در آنجا بود...
و در آنجا بود...

اینکه...

در آنجا...

باید...

علاوه بر این...

در آنجا...

و در آنجا...

در آنجا...

و در آنجا...

در آنجا...

در آنجا...

در آنجا...

در آنجا...

در آنجا...

در آنجا...

افادته با کرده ی تصدیقا با یورد دانسته اهل سنت این خلد و عیقه قد توقفا داخذه قطعا بر و تقایات
اول درین
دو قح بولینگی بیاید و تانیه اندک در صورت مسلمانان است که توفیق گویند سخنانی مربوط کلکت
قضا منته کوسه ناخیه بنده و قومی سیو رگر

معلم عالی دی اوله این اوزره کوسه موقن گویند سخنانی داخذه و با یورد قضا منته کوسه اوله
مسافت مازده واقع کلکت - قره جهار شرق - دارتخانه - کورخانه مازده کور اوزره و با یورد -
ارزخانه بولینک غیب بشالینده آن یور مسعت بعد و مازده واقعه . بطیور در این خلد
حکایت ایچره بر بولینک کوسه دره دکل باره ~~سیلور طریقه ایچره کوسه~~ ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~
قره جهار و اوله کورخانه دره اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~

ما در همه این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
با یورد ایچره در بدت صورت مازده اوله این اوزره کوسه بولینک بر قاضیه و با یورد - یور
بود ایچره اوله من و سر دادیده تقص عیقه مصلحتی متضرر اورد . استقامت ایچره اوله ~~باید کلکت~~

اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
یور ناصر دره ایچره اوله آخر تقاضا شرکت و مازده ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
قضا منته کوسه اوله ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~

اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~

اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~

اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~
اوله این اوزره ~~ایچره مازده کوسه~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~ ~~باید کلکت~~

کلیه عتق و اتمام آن به مال بندگان و عتق در آن صورت صورتی است

محمود که در بیت نشانی ما مورثه ملک بی اعلام این بندگان اینها را عتق کرده و در آن روز در آن روز عتق کرده

این در وقت عتق نشانی تحقیق است و در آن وقت با یاوران و قاضی و ائمه قاضی

عاجز آنکه در آن وقت که مال بندگان عتق شده و در آن روز در آن روز عتق کرده و در آن روز عتق کرده

عاجز آنکه در آن وقت با یاوران و قاضی و ائمه قاضی

در آن وقت که مال بندگان عتق شده و در آن روز در آن روز عتق کرده و در آن روز عتق کرده

در آن وقت که مال بندگان عتق شده و در آن روز در آن روز عتق کرده و در آن روز عتق کرده

در آن وقت که مال بندگان عتق شده و در آن روز در آن روز عتق کرده و در آن روز عتق کرده

در آن وقت که مال بندگان عتق شده و در آن روز در آن روز عتق کرده و در آن روز عتق کرده

در آن وقت که مال بندگان عتق شده و در آن روز در آن روز عتق کرده و در آن روز عتق کرده

در آن وقت که مال بندگان عتق شده و در آن روز در آن روز عتق کرده و در آن روز عتق کرده

در آن وقت که مال بندگان عتق شده و در آن روز در آن روز عتق کرده و در آن روز عتق کرده

لا تخرجوا من هذه الا بقية طويلا...
بما هو مستحسن في هذه الايام...
ارحامهم ان شاء الله تعالى...

ارحامهم ان شاء الله تعالى...
بما هو مستحسن في هذه الايام...
ارحامهم ان شاء الله تعالى...

ارحامهم ان شاء الله تعالى...
بما هو مستحسن في هذه الايام...
ارحامهم ان شاء الله تعالى...

ارحامهم ان شاء الله تعالى...
بما هو مستحسن في هذه الايام...
ارحامهم ان شاء الله تعالى...

ارحامهم ان شاء الله تعالى...
بما هو مستحسن في هذه الايام...
ارحامهم ان شاء الله تعالى...

ارحامهم ان شاء الله تعالى...
بما هو مستحسن في هذه الايام...
ارحامهم ان شاء الله تعالى...

عصا اولونجه ادرسه قفلا تانه ارم / وده يو عسك، ولفظ سبه سوهدا ونوته فكرنه نظرًا عجم

قفلا ه عسك رفقه ايه ليه يك طيمه - .

~~ساده~~

(ساده) :

ساده ايه برقي قفله عسك رفقه اولونجه نظرًا ايمه واده اورجهن صونه الله - عسك تاشاره واده ايمه بالغيه
(رفقه ايمه)
اولونجه قفلا ه تاشاره واده قفلا ه عسك رفقه سبه طيمه .

-IV -
NUSRET BEY'İN AİLESİNE
MAAŞ BAĞLANMASIYLA İLGİLİ
T.B.M.M. GÖRÜŞMELERİ

8. – MAZBATALAR

2. *Urfa mutasarrıfı sabıkı Nusret Bey ailesine maaş tahsisine dair kanun lâyihası ve Kavanin ve Muvazenei Maliye Encümenleri mazbataları*

REİS- Nusret Bey ailesine maaş tahsisine dair lâyihai kanuniyenin müzakeresine geçiyoruz.

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

13.X.1336

Heyeti Vekilenin 7 teşrinievvel 1336 tarihli içtimasında kabul edilen kanun lâyihası rapten takdim kılınmakla ifayı muktezasını ederim efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

MADDE 1. – Tehcirden dolayı İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda salben idam olunan Urfa mutasarrıfı sabıkı merhum Nusret Bey'in zevcesine ve üç çocuğuna hidematı vataniye tertibinden bir kuruş maaş tahsisi Heyeti Vekilenin 22.IX.1336 tarihindeki içtimasında takarrür etmiştir.

7 Teşrinievvel 1336

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Şeriye Vekili
Fehmi

Nafia Vekili
Hastadır

Müdafâai Milliye Vekili
İmzada bulunmamıştır

Adliye Vekili Na.
Ahmet Muhtar

Sıhhiye Vekili
Dr. Adnan

Dahiliye vek. namına Hariciye V. V. İktisat Vekaleti Vek.
Dr. Adnan Ahmet Muhtar Mahmut Celâl

Maliye Vekili Maarif Vekili Erkânı Har. Umum. R.
Ferit Dr. Riza Nur İsmet

Kavanini Maliye Encümeni mazbatası:

Tehcirden dolayı İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda salben idam olunan Urfa mutasarrıfı sabıkı Nusrat Bey'in zevcesine ve üç çocuğuna vataniye tertibinden bin kuruş maaş tahsisi hakkındaki Heyeti Vekilenin 7 Teşrinievvel 1336 tarihli lâyihai kanuniyesi Encümenimizce tetkik ve mütalâa olundu.

Lâyihai mezkûre muvafık ve musip görülmekle kabulü tensip kılınarak Muvazanei Maliye Encümenine tevdi olunur.

Reis Na. M. M.	Kâtip	Aza
Sinop	Saruhan	İsparta
Mehmet Şevket	Reşat	Mehmet Nadir
Aza	Aza	Aza
İzmit	Ertuğrul	Bitlis
Hamdi	Mustafa Kemal	Yusuf Ziya
Aza	Aza	
Siirt	Biga	

Mehmet

Büyük Millet Meclisi Celilesine

Dersaadet Divanı Harbi örfisi kararıyle Bayezit Meydanı'nda salben idam olunan Urfa mutasarrıfı sabıkı Nusret Beyin ailesine hidematı vataniye tertibinden maaş itası hakkında Heyeti Vekilece tanzim olunan lâyihai kanuniye mevaddı Encümenimizce de tasvip edilmiş ve bu noktai nazara binaen tanzim olunan lâyihai kanuniye müsveddesi leffen arz ve takdim kılınmış olmakla keyfiyetinin Heyeti Umumiyyeye arzı tezekkür olundu.

26 Teşrinisani 1336

Muvazenei Maliye

Encümeni Reisi	M. M.	Kâtip
		Mardin
Ferit Recai	Fuad	Necib
Aza		Aza
Maraş		Muş
Tahsin Durdu		Ahmet Hamdi
Aza		Aza
Hakkâri		Erzurum
Mazhar Müfid		Asım

Lâyihai kanuniye müsveddesi

MADDE 1.- Dersaadet'te salben idam olunan Urfa mutasarrıfı sabıkı Nusrat Bey'in zevcesiyle üç çocuğuna hidematı vataniye tertibinden bin kuruş maaş tahsis olunmuştur.

MADDE 2.- İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyül-icradır.

MADDE 3.- İşbu kanunun icrasına Maliye Vekili memurdur.

TAHSİN B. (Aydın) – *Zamaim de var mıdır?*

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – *Bendeniz arz edeyim efendim. Hidematı vataniye tertibinden tahsis olunan maaş için evvelce Maliye Vekili bir lâyihai kanuniye vereceğini söylemişti, vermedi. Kendisinden sordum. Hidematı vataniye tertibinden tahsis olunan maaşın zamaimi maaşı aslinin nısfından ibarettir. Yani bin beşyüz kuruş veriyorsak ikibin şu kadar bir şey verecekler. Onun için bu adam tehcir ve nakil mesailiyle güya alâkadar diye son zamanda mahfuzen İstanbul'a getirilmiş, Ferit Paşa Hükümetine suikastta bulunan diğer iki zatla beraber salbedilmiştir. Bunun ailesi sefalet içersindedir. Binaenaleyh Encümente bin beş yüz kuruş kabul etmiştik. Heyeti Celilenizden de bu suretle kabülünü istirham eylerim. Bu, dört nefere tahsis edilmiştir ki, şayanı istiksar bir şey değildir.*

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – *Beyler! Nusret Bey merhum bugün bu milletin ulu şehitlerindedir. Kendisinin birçok mezayası vardır ve birçok hizmetleri sebk etmiştir. Ahiren İstanbul'dan gelen bir arkadaşının söylediği veçhile asılırken masum olduğunu söylemekle beraber, (ismetime, namusuma en büyük delil ailem aç bırakıp gitmekliğimdir) demiş. Ahiren kendi ailesinden aldığım mektuplar pek sefil bulunduğundan bahistir. Uzun söylemekten feragatle aynen bu maddenin kabulünü -mümkün ise zammedelim-teklif ediyorum efendiler.*

(Bu aile nerededir? Sesleri)

MUSA KÂZİM Ef. (Konya) – Efendim, bendeniz Nusret Beyi bilmem. Arkadaşlarım iyi bir adam diyorlar. Ben de tabii onu kabul ederim. Nusret Bey vazifei vataniyesini ifa etmiştir.

Esasen her ferdi mükellefin vazifei mevduasını ifa etmesi umuru vecibendendir. Umuru vecibesini ifa ettiğinden dolayı kimsenin ne bir minnet ne bir şükran istemeğe hakkı yoktur. (Gürültüler) (Devam sadaları) Nusret Bey ailesi ve Nusret Bey fevkâlede bir adam olabilir. Fakat Nusret Beyi pekiyi tanıyan zevatın Nusret Bey ailesine şahsen muavenet etmesi lâzımgelir. Vekâleti umumiyemiz, eytam ve eramile ait ve eytam ve eramile tahsis olunacak mebaliği, ne Nusret Beyin ailesinin ve ne de daha ondan yüksek, daha vatanperver bir adamın ailesine terk etmeğe zannederim mezuniyetimiz yoktur. Ayali ve altı evlâdı cephelerde şehit olmuş dul kadınlar var, bunlara ne tahsis ettiniz? (Pek doğrudur sesleri) Ben aileler sayarım, dört, beş, altı oğlu muhtelif cephelerde terki hayat etmiş, bunların validelerinden vergi tahsil ediyorsunuz. Nusret Bey iyi bir adam olabilir. Şuna buna bu kapıyı açtığımız gün bu hizmeti vataniye tertibinin kapısını kapamayacaksınız, bunun adedi milyonlara baliğ olacaktır. Şahsen muavenet edelim. Binaenaleyh kendi kesemize dokunalım rica ederim. Şehit ailelerine ne yaptık? Harpte bulunduğu zaman otuz kuruştan fazla ne verdik? Bir okka fasulye iki okka nohut mu verdik? Kasabalılar şeker aldığı halde kurada bulunan ailelere bir okka şeker tevz edildi mi? Halka doğru gidiyoruz.

Şahsen muavenet edelim. En yüksek muavenetleri kendimiz yapalım, vekâletimiz olmayan hususta, vesayetimiz olmayan hususta hiçbir zaman karar vermeyelim. Zira bunun arkası kapanmıyacaktır. Bir metelik verilmesine değilim.

HAMDİ NAMİK B. (İzmit) – Efendim, encümen namına söyleyeceğim. Şimdi efendim, Efendi Hazretleri anlıyorum ki, yanlış telâkki ettiler.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, hizmeti vataniye başka, vazife başkadır. Şimdi Efendiler şüheda ailelerinden bahsettiler. Şüheda ailelerine malûmu âliniz Hükümet kanunu masusla maaş tahsis etmiştir. Onu az görüyorsanız zatı âliniz bir teklifte bulunursunuz, kabul ettirirsiniz. Sonra bu adam memurdur, esasen onun ailesine bermucibi kanun (Gürültüler). Müsaade buyurun, işte yanlışlık buradadır efendim. Yani bu zat memurdu. Ferit hükümeti bunu idam etti, malûmu âlileridir ki, idam edilen memurların ailelerine maaş tahsis etmezler. Binaenaleyh bu adam eceli tebiisiyle ölmemiştir. Zalim bir hükümet bunu idam etmiştir. Bütün milletler fedakârlıklarını takdir eder, ailelerinin saadetini temin ederler. Yarı fedakârlık edecek bir adam bulamazsınız. Rica ederim, yanlış yola sapıyoruz. Kanunen zaten ailesine maaş tahsis etmiyor. Binaenaleyh nasıl olur ki, (500) kuruşu istiksar ediyorsunuz? Zaten 15-20 sene hizmeti olan bir adama kanunen bile o kadar maaş tahsisi icabeder.

SALİH Ef. (Erzurum) – Efendim, bendeniz Nusret Bey'in ailesine verilecek maaş hakkında kısa bir şeyi arz etmek istiyorum. Nusret Bey memur ise hizmeti sabıkasına mahsuben tekaüdiyesi ya da defaten veyahut usul ve kanun veçhile ailesine icabeden eytam maaşı verilir. Eğer ehli maaş değilse bu millet için fedakârlığı ihtiyar ettiğinden dolayı ailesine maaş tahsis etmek onları betaete sevk etmek demektir.

MUSTAFA Ef. – Kimsesi yoktur efendim.

SALİH Ef. (Devamlı) – Kadın çorap dokur, kız dikiş diker.

TUNALI HİLMİ B. – Kızı yoktur. Üç oğlu vardır.

SALİH Ef. (Devamlı) – Oğlu varsa millet onun oğluna meccanen mektepte okutur. Bunlara eğer bu surette şehit ailesi diye bir şahsa iki şahsa maaş, para verilmesi iktiza ederse milletin binlerce şühedası vardır. Şunu arz edeyim ki, bu harbi umumide benim üç ailemi mahvettiler, itlâf ettiler. Bütün kalan eytam

başım da dolaşiyor. Feda olsun, akrabam ve tealûkatım. Yeter ki vatanım kurtulsun. Yani her ferde ayrı ayrı maaş vermek muvafık değildir. Binaenaleyh bütçemiz müsait değildir. Fakat bunları unutmak da kadirşinaslıktır. Bu adamların ailele-rine eğer ehli maaş değilse mükâfat takdir olunarak bir defaya mahsus olmak üzere her birisine bir şey verilmelidir.

HAMDİ NAMİK B. (İzmit) – *Emsali var, emsaline verdik.*

SALİH Ef. (Devamlı) – *Onu teklif ediyorum.*

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – *Efendim, bendenizin anladığıma göre Nusret Bey tehcir meselesinden dolayı idam edilmiş. Tehcir meselesinde bulunmuş diye maaş vermek siyaseten doğru değildir. Bunun tekaüt Kanunu mucibince eytamına maaş tahsis edilemez. Binaenaleyh bu zat müstesna olarak hizmeti vataniyede bulunmak dolayısıyla ailesi maaş tahsisine müstahak ise idamı nazara dikkate alınmayarak bermucibi kanun ailesine maaş tahsisinin tahtı karara alınması daha muvafıktır zannederim.*

TUNALI HİLMİ B. – *Bendeniz Hoca Efendiden evvel söz istemiştim.*

MUSA KAZIM Ef. (Konya) – *Efendim, hizmeti vataniye diye tertip olunan bu teklifi kanununun bazı arkadaşlarımız... Eytam ve eramile maaş tahsisi bir kanuna müstenittir. Ona hiç kimse itiraz etmez. Fakat bu, hizmeti vataniye tertibinden fevkalâde bir maaş olarak geliyormuş, Binaenaleyh bu kapuyu açacak olursak kapayamayız. Hâlbuki hergün parasızlıktan bahsederiz.*

MUSTAFA LUTFİ B. (Siverek) – *Canım emsali vardır.*

MUSA KAZIM Ef. (Devamlı) – *Emsali de doğru değildir. Nusret Bey pekiyi bir adam olabilir. Binaenaleyh kanunu reddediyorum.*

TUNALI HİLMİ (Bolu) – Arkadaşlar; evvelemerde ıstılahı resmini tesbit edeyim. Ben bir neferim, düşman karşısında alelade kuruşun atarken şehit olurum. Ben bir neferim. Canımı dişlerimin arasına alırım. Dikkat buyurunuz. Kumandana bir selam verir, paşa! Ver bana bir bomba, gideceğim düşmanın cephaneliğini ateşleyeceğim, gideyim şehit olayım derim. Giderim, bombayı atarım, kendim de yanarım, cephaneyi de ateşlerim. Bu hizmeti vataniyedir. Şimdi bu fevkalâde bir vazifedir. Bir, iki, üç, beş, on defa bu gibi fedakârlıklar yapıyorum. Benim silsilei fedakârlığım hizmeti vataniyeden mâduttur. Yoksa alelade bir kaymakam gibi oturayım yahut bir nefer gibi kurşun atayım, bu hizmeti vataniye değildir. Sırrı Beyin ulu şehitlerden addettiğim biraderinin maaşı vesilesiyle –Şimdi açıkça söylüyorum- bir teklifim vardı. Toptan kendilerine, o ulu şehidin bıraktığı evlatlara bin lira verilsin dedim. Hizmeti vataniye teklifinde bulunmadım. Çünkü Beyin merhum biraderleri kazan şehit olmuşlardı. Nusret Bey merhum, o ulu şehit gibi dişlerinin arasına senelerce hayatını, afiyetini alarak asılmış, büyüklüğünü göstermiştir. İkisi arasındaki farkı takdir buyurunuz. Hoca Efendi vicdanı âlinize arz ediyorum. (Gürültüler) müsaade buyurunuz. Arkadaşlar sırf noktai nazarımız bu iki esas üzerine olmalıdır. Vazifei âdiye nedir? Bunu tâyin ettik mi?

Nusret Bey merhum, bugün cebimde bulunan mektubumu postaya atmak üzereydim. Zavallıların mektuplarını okuyayım: Aç biilâç olan ailesine, zavallının sokaklarda bulunan evlâtlarına terahhümen 1500 kuruşu çok görmeyiniz. Millet yine bunun emsaline musadif olacaktır.

SÜLEYMAN SIRRI Bey (Yozgat) – Müsaade buyurunuz cevap vereceğim: Bendeniz Nusret Beyin ailesine maaş tahsis edilmesin demedim. Nusret Bey mademki tehcir meselesinden dolayı alâkadardır ve hükmen idam edilmiştir. Binaenaleyh Devletin siyaseti umumiyesini ihlâl eden bir şeydir (Gürültüler)

TUNALI HİLMİ Bey (Bolu) – *Asıl onlara vereceğiz. Lânet olsun öyle siyasete, lânet olsun öyle siyasete.*

REİS – *Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın. Müzakere kâfidir efendim. Takrirleri okutturacağım. Konya Mebusu Abdülhalim Efendinin takriri:*

Riyaseti Celileye

Bu gibi hidematı vataniyede bulunanlara derececi fedakâresine göre bir ikramiye itası hususunu teklif ederim.

25 kânunuevvel / Konya
Abdülhalim Çelebi

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – *Reisi Bey encümen namına söyleyeceğim (Gürültüler).*

REİS – *Efendim, bu takriri nazarı mütalâaya alanlar el kaldırsın, kabul olunmadı. Maddeyi okuyunuz, Muvazenei Maliye Encümeninin maddesini okuyunuz.*

MADDE 1. – *Dersaadette salben idam olunan Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in zevcesiyle üç çocuğuna hidematı vataniye tertibinden bin kuruş maaş tahsis olunmuştur.*

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – *Bin beş yüzdür beyim.*

REİS – *Efendim, Heyeti Vekilenin teklifi bin, Kavanini Maliyenin teklifi, bin, Muvazenei Maliye Encümeninin teklifi bin dir. Burada bin beş yüz yoktur.*

MADDE 2.– *İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.*

ÖMER LUTFİ B. (Amasya) – Tarihi idamından olmak lâzımgelir.

REİS – Tashihi kabul buyuranlar el kaldırsın. Maddeyi (Tarihi idamından tashih diye) edilmeksizin kabul edenler el kaldırsın. Efendim tâyini esami ile reyinize arz edeyim.

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Evvelâ madde reye konsun. Efendim madde kabul olunmadan nasıl olur?

REİS – Efendim, madde kabul edildi. Tabii tâyini esami ile reyinizi vazedeceğim, Tahsilât vechile. Reyinizi istimal buyurunuz.⁷⁹

BİR MEBUS – Efendim, bin mi, beş yüz mü?

REİS – Bin kuruştur. Tadilname de yoktur, efendiler ârâ tasnif edilinceye kadar on dakika teneffüs.

İKİNCİ CELSE

Açılma saati badezzeval: 2,25

REİS – Reisi Sani Celâlettin Arif B.

KÂTİPLER – Feyyaz Ali B. (Yozgad), Ata B. (Niğde)

REİS – Efendim, Nusrat Bey ailesine maaş tahsisi hakkında reyler toplanmış, (35) rey ret taraftarı, (64) kabul. Şu halde (64) rey ile kabul edilmiştir. (Alkışlar).

⁷⁹ Kanunun zapta geçmemiş olan üçüncü maddesi:

MADDE 3. İşbu kanunun icrasına, Maliye Vekili memurudur.

Nusret Bey'in ailesine maaş tahsisi hakkındaki kanunu kabul edenler:

Refik B. Konya, Ragıp B. Kütahya, Cevdet B. Kütahya Feyyaz Ali B. Yozgad, Zekai B. Adana, Vehbi B. Niğde, Esad Ef. Aydın, Hasan Bolu, Mustafa Vasfi B. İzmit, Mazhar Müfit B. Hakkâri, Yahya Galib B. Kırşehir, Atıf B. Kayseri, Şükrü Ef. Karahisarı Sahip, Salahaddin B. İstanbul, Hüseyin Avni B. Kozan, Rüşdü B. Ergani, Nazım B. Ergani, Nazım B. Tokad, Sabit B. Kayseri, Dr. Refik B. Beyazıt, Tahsin B. Aydın, Ömer Mümtaz B. Ankara, Neşet B. İstanbul, Sait B. Kangırı, Mahmut Said B. Muş, Kasım B. Muş, Rıza B. Yozgad, İsmail B. Erzurum, Osman Fevzi Ef. Erzincan, Rıza B. Muş, **Mustafa Lûtfi B. Siverek**, Tunalı Hilmi B. Bolu, Şakir B. Ankara, Hüsrev B. Trabzo, Nusrat Ef. Erzurum, Hakkı Paşa Niğde, Sırrı B. İzmit, Ali Ulvi B. Burdur, Ömer Lûtfi B. Amasya, Fikri B. Genç, Operatör Emin B. Bursa, Faik B. Cebelibereket, Rasim B. Cebelibereket, Hüseyin Hüsnü Ef. Isparta, Dr. Abidin B. Lazistân, Dr. Fuad B. Bolu, Mustafa Sabri Ef. Siird, İhsan B. Cebelibereket, Muhtar B. Mersin, Ahmet Hamdi B. Muş, Ata B. Niğde, Abdülhalim Çelebi Ef. Konya, Emin B. Eskişehir, Necib B. Ertuğrul, Sadık B. Ertuğrul, Ruşen B. Gümüşhane, Zamir B. Adana.

Reddedenler

Ziya B. Sivas, Hasan Basri B. Karesi, Hacı Bekir Ef. Konya, Abdurrahman Lâmi Ef. Ayımtab, Derviş B. Mardin, Derviş B. Bitlis, Nuri B. Bolu, **Abdülğani B. Siverek**, Hilmi B. Ankara, Abdülhak Tefvik B. Dersim, Mustafa Kemal B. Ertuğrul, Zühtü B. Ergani, Asım B. Erzurum, Abdülğani B. Muş, Mustafa B. Karahisarı, Şarki, Mustafa Hilmi B. Niğde, Tahir Ef. Kângırı, Vehbi Ef. Konya, Ziya B. Kângırı, Kâzım

Hüsnü B. Konya, Dr. Suad B. Kastamonu, İsmail Remzi B. Isparta, Yasin B. Oltu, Hüseyin Avni B. Erzurum, Ali B. Amasya, Hüsnü B. Bitlis, Mehmet Nadir B. Isparta, Emir Paşa Sivas, Ömer Vehbi Ef. Konya, Mehmet B. Biga, Ziya Huşid B. Lâzistan, Musa Kâzım Ef. Konya, Salih Ef. Siird, Hamdi B. Amasya, Mehmed Emin B. Ergani, Halil İbrahim B. İzmit, Süleyman Sırrı B. Yozgad.

**Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ailesine
maaş tahsisine dair kanun (1)**

25 Kânunuevvel 1336 ve 14 Rebiülahir 1339

(Ceridei resmiye ile neşrülânı: 11 Nisan 1337- Sayı: 10)

Kanun No: 80

MADDE 1- Dersaadet'te salben idam olunan Urfa Mutasarrıfı sabıkı Nusret Bey'in zevcesiyeye üç çocuğuna hidematı vataniye tertibinden bin kuruş maaş tahsis olunmuştur.

MADDE 2- İşbu kanun mumaileyhin tarihi idamından itibaren mer'iyülicradır.

MADDE 3- İşbu kanunun icrasına Maliye vekili memurdur.

(1) Kanun lâyhâsının tevdiî tarihi: 7 Teşrinievvel 1336

Müzâkere tarihi: 25 Kânunuevvel 1336

Zabıt Ceridesi: Cilt 7, Sahife 5, 6, 7, 8, 9, 10.

-V-

EKLER

Bayburt Tehciri Hakkında Divan-ı Harb-i Örfinin Karârı

Birinci Divan-ı Harb-i Örfi Riyasetinden:

Bayburt Kaymakamlığında bulunduğu esnada Kazâ-i mezkûr Ermenilerinin tehciri dolayısıyla ika' olunan katli-nüfus ve nehb-i emvâl fecâyî'inde zimmedhal olduğu ve tehcir emrinde gösterdiği tazyik eseri olarak Bayburt Mal Müdürü Ovakim Efendi'nin salben ve zevcesi ile kerimelerinin mesmûmen intihar etmelerine sebebiyet verdiği ve Ergani Mutasarrıflığında bulunduğu hengâmda dahi Trabzon'dan tehciren sevk edilmiş olan 24 yaşında Trabzonlu Filomen Nuryan bint-i Manu'ya fi'l-i şeni icra ve mezburenin hemşiresi olup 12 yaşlarında bulunan ve Naime tesmiye edilmiş olan sagirenin bikrini izâle eylediği iddiası ile maznunen mevkuf bulunan Erenköyünde Bağdad Caddesinde bir hânede mukim Urfa Mutasarrıf-ı sâbıkı kırkdört yaşında Yanyalı Nusret Bey bin Behram Efendi ve Bayburt tehcir ve taktilini icrâ etmiş olduğu beyâniyle maznûn-u aleyh olup ahiren firar eden Erenköyünde eski İstasyon civârında sâkin ve Eminönü'nde Karakaş Hanı'nda on numaralı odada ticâretle meşgul mülâzımlıktan muhrec otuzbeş yaşında Erzurumlu Pire Mehmed nâmiyle ma'ruf Mehmed Necâti Efendi bin Hacı Bekir haklarında icrâ kılınan muhâkemât-ı adide ve tetkikaat-ı amika neticesinde mümâileyh Nusret Bey, kazânın jandarma kuvveti seyyar jandarmaya nakl edilmiş olmasından dolayı bâki kalan elli-altmış nefer jandarmanın muhâcirin kabilelerini sevke kâfi olmamasına mebni, Garnizon Kumandanlığından zâbitleriyle beraber aldığı üç muntazam bölük'e Jandarma Kumandanı ile bil'istişâre kumandan-ı mümâileyh

tarafından bu askerlerden tanzim olunan müfrezelere icâbı kadar jandarma terfik edilerek altı yedi bine baliğ olan Bayburt Ermenilerinin iki katilede kâmilin ve sâlimin Erzincan'a sevk edildiklerini ve Kazası dâhilinde taktik vuku'a gelmediğini ve muhacirinin emval-ı metrukeleri dahi komisyon-ı mahsusunca toplattırılarak sebt-i defter ve kiliseye idhal olduğunu bilbeyan isnâdat-ı mezkûreyi inkâr etmekte ise de o vakit Bayburt Jandarma Bölüğü Kumandanı olup elyevm mezkûr bölüğü merbut Harita Takım Kumandanlığında müstahdem bulunan Mülâzim Salih Efendinin, bilistinâbe ahzolunan ifâdesinde: Jandarma Bölüğü mevcudunun kısm-i a'zamı seyyare tefrik edilerek harbe iştirâk etmiş olmasından ve mütebâki efrâd-ı cüz'iyenin ancak firarileri ve bakaayâ-ı askeriyenin derdestine ve kıt'alarına sevkine kifâyet edebilmesinden nâşi jandarma bölüğünün tehcir ile alâkası olmadığını ve muâmele-i tehciriyenin Erzurum'dan otuz-kırk kişi maiyetiyle gönderilen Mehmet Necâti Efendi tarafından icrâ edilmiş ve Ermenilerin yine merkur Necâti Efendi tarafından Erzincan'a sevk olunmuş olduklarını ve teslimlerine dâir ilmü-haber alınıp alınmadığından ma'lûmatı olmadığını beyân ve seferberlik esnâsında Bayburt'da menzil tahniyesinde müstahdem olup elyevm ticâretle işigal eden ve kezâlik ifâdesi bilistinâbe zabtolunan Sürmene'nin Zevali karyesinden Hasan oğlu Ömer'in Bayburt Ermenilerinin o zaman Bayburt amele taburu fahri zabıtlığında müstahdem bulunan mülâzim-i sâni Sürmene'nin Kocra karyesinden Kefeli oğlu Kâşif ve birâderi Mahmud ve mezkûr Zevali karyesinden ve Kerimoğullarından İlyas oğlu Sâbit ve daha tanıyamadığı adamlar tarafından katile katile ve sefilâne bir surette sevk olunmakta ve sevk edenlerin de takriben iki saat sonra Bayburt'a avdet etmekte olduklarını müşâhade ettiğini ve

hattâ kafiler meyânında gördüğü bir yaşından beş yaşına kadar olan ba'zı çocukları da bilâhare Bayburt'da gördüğünü ve sevkolunan Ermenilerin yolda emvâl ve nukûdu alınarak katledildiklerinin şâyi' olduğunu ve kezâlik ifâdesi istinâbeten mazbut bulunan Sürmene'nin Baştüccar Kariyesinden Ali Efendi bin Es'ad'ın, Ermenileri bir gece hiç kimsenin haber ve ma'lûmatı olmadan Kaymakam Nusret Bey'in emriyle polis ve jandarmalar gürültü ve patırtı ile toplayarak sabahleyin kavâid-i insaniyeye riâyet olunmadan sevkolunduklarını ve malları hânelerinde kalıp bilâhare yine Nusret Bey'in emriyle toplattırılarak satıldığını ve Ermenilerin mallarının taharrisine kendisi de iki gün me'mur oldu ise de yapılan su'i-istimalâta ve haksızlığa dayanamayarak isti'fâ ettiğini ve mumâileyh Nusret Bey Erzurum valisi Tahsin Bey'in adamı olduğundan hilâf-ı kanun harekette bulunmaktan çekinmemekte ve Bayburt Ermenileri onbeş, yirmi gün zarfında azar azar kafilerle sevkolunmakta ve kafilerle jandarma, asker ve başıbozuk terfik edilmekte idüğünü ve bunların yolda katledildiği Bayburt'da şâyi' olup kısm-ı a'zaminin katlolunduğuna kanaat-ı tammesi olduğunu ve Nusret Bey'in yüzelli kadar kız ve erkek Ermeni çocuğunu Binbaşı Hanı denilen mahalle doldurtup, herkes oraya gidip istediğini alır dediğini ve bilahare Nusret Bey'in İslâmların yanında bulunanlardan bir kısmını da tutup yine sevk eylediğini dermeyân ve muvâceheten istima' kılınan esbak Bayburt Kaymakamı ve Beyazıd Mutasarrıfı Vekili Ziya Bey'in: Bayburt tehirci ve taktillerinin, oraya giden Ahmed Rızâ Bey'in hemşirezadesi Meclis-i A'yân Zabıt ketebesinden İhtiyat Mülâzim Sa'di Bey'le Pire Mehmed denilen Mehmed Necâti Efendi tarafından idare edildiğini işittiğini ve Erzurum Jandarma Alay Kumandanı Âdil Bey'in, Bayburt Ermenilerinin elyevm Erenköy'ü cihetinde arabalarla gezinmekte olan Mehmed

Necâti Efendi tarafından yirmidört saat zarfında çıkartılarak, Bayburt'un iki saat mesâfesinde kâin "Değirmen" nam mahalde Teşkilat-ı Mahsusa efrâdı tarafından bilhücûm katl edildiklerini hasbel me'muriye icrâ eylediği tahkikatdan ve Bayburt Jandarma Kumandanından aldığı cevâb-ı tahririden anladığını ve bu ma'lûmatı Vali Tahsin Bey'e bildirdiğini ve Teşkilât-ı Mahsusa zâbitânı'nın İttihad ve Terakki merkez-i umûmisi a'zâsından olup o vakit Erzurum'da bulunan Doktor Bahâüddin Şâkir ve cem'iyet-i mezkûrenin Erzurum murahas-ı mes'ulü Hilmi ve Ahmed Rıza Bey'in yeğeni ihtiyat mülâzımı Sa'di ve merkûm Necati ile beraber ma'lûmül-esâmi eşhâs-ı sâireden ibâret bulunduğu ve Nusret Bey'in merkum Mehmed Necâti'yi kabul etmeyerek kovduğu ve kabile-i asker ve jandarma ile sâlimen Erzincan'a sevkeylediği yolundaki ifâdesi hilâf-ı hakikat olup bu kafilenin Pulur'da mahvedildiğini o vakit Bayburt'ta fırka kumandan vekili ve Ahz-ı Asker Kalemi ve İnşaat Reisi bulunan Kaymakam Mehmed Ali Bey'in dahi Bayburt Ermenilerinin merkum Mehmet Necati tarafından çıkarıldıklarını işittiğini aledderecât ityân ve ihbâr eylemelerine ve merkum Mehmed Necâti Efendinin ahiren firâr edip eylevm hâl-i firarda bulunmasına ve kezâlik Divân-ı Harbce bilmuvâcehe istima' olunan Bayburt ahâlisinden Şayınsık ve Agoni ve Varsenik ve Araksiya ve Armenuhi kadınlarla Haçator Seferiyan Efendi ve Hampartsum adlı çocuğun, Nusret Bey'in çetebaşı olduğunu ve mumâileyhin dahi Bayburt'a yakın mesâfelerde kâin Binbaşı Hanı ve Hindi Hanı ve mevâkı'-i sâirede çetelerle beraber kabilelere refakât ve kendilerini kamçı ile darb ve para talep ettiğini ve maktelde de hazır bulunduğunu ve jandarmalarla birlikte güzel kızların alınıp götürülmekte idüğünü bilbeyan mumâileyhi ta'yin ve tahsis eylemelerine ve müdâfaâtının ta'yini mâhiyetine gelince: Mahall-i

muhtelifede vukûa gelen taktik fecâyî'inin Divân-ı Harbce şimdiye kadar icrâ kılınan muhâkemâtı neticesinde cinayât-ı mezkûre, evvel emirde İttihad ve Terakki Cem'iyetinin merkez-i umûmisinde tasdim ve takrir olunarak merkez-i mezkûr a'zâsından Doktor Bahâüddin Şâkir nam hunhâr'ın riyâseti ve Teşkilât-ı Mahsusa ma'rifetiyle taşra rüesa ü me'murinine tebliğ edilerek ekserisinin muvâfakatı istihsal olunmuş ve bu vahşete rûy-i muvafakat göstermeyen Yozgat Mutasarrıfı Cemal Bey ve Kastamonu valisi Reşid Paşa ve ma'lûmülesâmi diğerleri gibi ba'zı hamiyetperver me'murin ise azl ettirilerek onların âmal ve maksad-ı muhterisalarına körükörüne âlet olan Yozgat Mutasarrıfı maslub Kemâl ve Ankara Valisi Atıf misillü insâniyet düşmanları nasb ve ta'yin edilmiş ve andan sonra da evâmir-i mübelleğâ-i hafiye mucibince ve bervech-i muharrer tertib ve ihzâr edilmiş olan eşhâs-ı leime vâsıtasıyla tehcir ve taktile bed' ve mübâşeret kılınmış olduğu Divan-ı Harb'de mevcut zabıtnamelerde münderic delâil ve berâhin-i katıa ile mertebe-i subûta vâsıl olmuş olup maznun-ı aleyh Nusret Bey'in Bayburt tehcirini Garnizon Kumandanlığından aldığı muntazam asker ve mevcut jandarmalar ile icrâ ettirdiği ve tehcire me'muren Erzurum'dan gelen merkûm çeteci Mehmed Necatî'nin sıfatını tanımayarak kovduğunu ve Kazâsı dahilinde taktik vukua gelmediğini beyân ettiği halde işbu ifâdâtının külliyyen hilâf-ı hakikat olduğunun bâlâda dercedilen şahâdat ve beyanât ile tezâhür etmesine ve binâen alâ zâlik fecâyî-i mebhuseye muttali' olmuş olduğu halde bu babda hiçbir gûnâ teşebbüsât-ı kanuniyede ve men ü tekerrürü hakkında tedâbir-i lâzimedede bulunmadıktan başka fecâyî-i vâkıayı mâfevkine ihbara bile lüzum görmemesi ve Erzincan'a teslim olunanlar için ilmühaber verilmediği halde buna da sükût ile mukabele etmesi ve indel-isticvâb ilk kafileyi tahrirât-ı resmiye ile Erzincan'a gönderdiğini ve fakat bu tahrirâtın

cevabını almadığını beyan etmesine mebni bu hususda dahi Vilâyete şikâyet etmemesi esbab-ı sual olunmasına karşı: “O vakit zaten iş bitmişti” yolunda cevap vermesi ve Hükûmet-i İttihâdiye zamanında Kaymakamlık ve Mutasarrıflık gibi riyâset-i idârede şöyle dursun nisbeten ehemmiyetsiz me’muriyetlerde bile istihdâm için kendilerine muti’ ve tarafdar olmakdan başka bir meziyet nazar-ı dikkate alınmadığı cümlelerin ma’lumu olduğu halde şuhûd-ı müsteniadan Ergani Ma’deni Mühendisi Abdullah Hüsrev Bey’in şahâdetine göre beynelhalk Demirpençeli Mutasarrıf deyu yâd olunan mûmâileyh Nusret Bey’in Bayburt tehcirinin hitâmını müteâkıb hemen terfi olunarak Bayburt Kaymakamlığından Erzincan Mutasarrıflığı vekâletine ve bilâhara da Ergani Mutasarrıflığına nakil ve ta’yin olunması ve havali-i baideden mahall-i müretteblerine nakil ve sevk olunmak üzere meşakk-ı seferiyeden pek bitab ü tuvân ve perişan bir halde Ergani’ye kadar gelebilmiş olan Ermeni muhâcirlerini “nasıl olsa iki üç gün handa kalıyorlar, ekmek yiyorlar” diyerek nefir-i âm tarikiyle şose ameli-yâtında çalıştırması ve yine mûmâileyh Abdullah Hüsrev Bey’in ta’biri vechile hiç yokdan bir şosa vücuda getirmesi ve fakat mağdurinin bu mesâi-i masrûfelerine mukaabil yevmiye vermemesi, Ergani Mutasarrıflığında bulunduğu müddetçe dahi Ergani tehcirinde her nasılsa kalmış olan ba’zı sıbyanı Diyârbekir’e göndermek bahanesiyle Diyârbekir valisi câni-i müntehir Reşid’in eyâdi-i zulm ü gadrine teslim eylemesi ve Ergani’den dahi taht-ı i’tirâfında olduğu vechile memâlik-i muhtelifeden tehciren sevk olunmuş onbeş yirmi bin kadar Ermeniye müctemi’ bulunan ve muhâcirinin makarnı olan Urfa Müstakil Mutasarrıflığı ile taltif edilmesi gibi karâin emmârâtın fecayi’-i mezkûre mürettib ve mürtekibleriyle hemfi’il olduğuna belagan mâbelâğ delalet etmesine ve Nusret Bey güyâ tehcirden sonra gelen bir emirde hiçbir

Ermeni bırakılmaması iş'ar ve bırakıldığı takdirde i'dâm ile tehdid ve icbar olunduğundan dolayı ma'a âile intihar eden Bayburt Mal Müdürü Ovakim Efendi'yi dahi tehcire tâbî tuttuğunu ve binâenaleyh mumâileyhin keyfiyet-i intiharında sun'u dahil olmadığını serd etmekte ise de mumâileyh Ovakim Efendi'nin âiletin Din-i İslâmı kabul etmiş olması üzerine tehcirden istisnâ edilmiş ve bundan sonra da Nusret Bey'in mumâileyhin hanesine giderek kızlarını kendisine vermesi yolundaki talebini red etmesine mebni tehcir ile tazyik etmeye başlamış ve Ovakim Efendi'nin kendularının dahi tehcir edildikleri takdirde memleketde şâyî' ve mütevâtir olduğu cümle-i şahâdâtın olan ve vekaayi'-i feciaya ma'ruz kaldıktan sonra katl ü imhâ edilecekleri mülâhazasına mebni kendisi ile iki erkek oğlunun salben ve zevcesi ile hemşiresinin mesmümen intihar eylemiş oldukları suret-i cereyân-ı muhâkemededen anlaşılmasına ve Nusret Bey'in mahal-i vak'aya gitmediğini ve keyfiyeti cihet-i zabıtan haber aldığını bilbeyan böyle bir fâcia-i dilsûzu da vukuat-ı âdiyeden ad ve i'tibar etmesi ve mağdûr-i mezbûrun hânesinin penceresinde terk etmiş olduğu anlaşılın vasiyetnâmeden dahi tecâhül eylemesi de isnâdât-ı ânıfeyi müeyyid ahvalden görülmesine ve mumâileyh Nusret Bey'in Ergani Mutasarrıflığında bulunduğu esnâda dahi kendisi bekâr bulunduğu halde sagire-i mezbûre Naime kızı hânesine alarak bıkını izâle ve hemşiresi Filomen'e de fi'li şeni' icrâ eylediği Trabzon vekaayi'-i tehciriyesinin Divân-ı Harb'ce icrâ-i muhâkemesi esnâsında şâhid sıfatıyla istima' olunan mezbûre Filomen'in mücerred sergüzeşt-i elimini hikâye sadedinde ve Nusret Bey'in gıyâbında beyan ve ifâde etmesine ve bunun Nusret Bey'in müdâfaaten dermiyan eylediği vechile intikam-ı milli sâikasıyla tertib edilmiş bir saniadan ibâret olamayıp çünkü bir me'murun irtikâb edeceği ef'al-i nâlâyıkadan bütün

me'murin ve müstahdemin-i Devletin veyâhud tekmil efrâd-ı milletin andan hissemend olamayacaklarına ve nitekim Divân-ı Harb'ce istisma' olunan Ermeni şâhid ve müştekileri kendilerinin ırz ve nâmus ve hayatlarını vikaye edenleri ve bu gibilerin muâmele-i müşfikanelerini lisan-ı minnet ve şükran ile beyandan çekinmemeleri ifâdelerinin sıhhate makrun olduğuna delâlet etmesine ve vak'a akabinde şikâyete ve muayene raporu istihsâle kıyam etmeleri ise o vakıt teşdid-i felâketlerinden başka bir fâideyi müstelzim olamayacağı derkâr bulunduğundan husûsât-ı mebhûsenin adem-i vücudu dahi fi'l-i müddeâbihin butlânına delil ittihaz edilemeyeceğine binâen Nusret Bey'in bilcümle müdâfaâtı gayr-ı vârid ve elhâsıl Nusret Bey'le merkurum Pire Mehmed nam Necâti Efendi'nin Bayburt Ermenilerinin tehciri dolayısıyla ikaa' olunan katli-nüfus ve nehb-i emval fezâyihının mürettib ve mürtekiplerinden oldukları ve Nusret Bey'in bâlâda izâh olduğu üzere mümâileyh Mal Müdürü Ovakim Efendi'nin ma'a âile intiharlarına sebebiyet verdiği ve Filomen kadına fi'l-i şeni' icrâ ve Naime kızın bikrini izâle eylediği beyyinât ve berâhin-i mebsûtadan mütehassıl kanaât-i vicdaniye ile sabit olduğundan ol vechile mücrimiyetlerine ve Nusret'in a'zam cürmü i'tibâriyle her ikisinin hareketleri Mülkiye Ceza Kanunnâme-i Hümâyûnu'nun 45. maddesinin birinci fıkrası delâletiyle kanûn-ı mezkurun 170. ve Askeri Cezâ Kanununun 171. maddelerine muvâfık ve mezkûr fıkra ve maddeler dahi "Eşhâs-ı müteaddide bir cinayet veya cünhâyı müttehiden ika' eden veyâhud ef'al-i müteaddideden mürekkeb olan bir cinâyet veya cünhada bir takım eşhasdan her biri cürmün husûli maksadiyle ef'âl-i mezbûreden birini veya bir kaçını icrâ eylerse eşhâs-ı mezkûreye hemfi'l denilir. Ve cümlesi fâil-i müstakil gibi mücâzât olunur" ve "Taammüden bir şahsı katleden veya abâ-i ecdad ve ümmehât ve ecdâdından

birini velev min gayr-ı taammüden kasden katleyleyen kimse i'dâm olunur.”; “Gerek müsellah ve gayr-ı müsellah alenen tehâcüm ile ve gerek kesr-i sûr ve abvab ile gerek eşhas üzerine icra-i tazyik ile müçtemian zahire ve erzak ve emtia veya eşyayı yağma ve tahrib etmek... i'dâm” ibârâtını natık olduğundan işbu fıkârât-ı kanuniye hükmüne tevfikân her ikisinin i'damlarına ve merkumandan Mehmed Necâti'nin hukûk-i medeniyeden iskaatı ve emvâlinin haczi ile usûlü dâiresinde idâre ettirilmesine ve gerek bir günde yirmi bin kişi birden sevk olunan Erzurum Ermenilerinin tehcirinde ve gerek Bayburt ve Ergani Ma'deni vekayi'-i tehciriyesinde maznuniyetleri anlaşılan ma'lûmülesâmi yirmialtı zevât ve eşhâs hakkında dahi ta'kibât-ı Kanuniye icrâsına Nusret'in vicâhında ve Mehmed Necâti'nin gıyabında müttefikan karar verildi. 20 Temmuz 1336 (1920).” (*)

(*) Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye ve Mülkiyeliler tarihi*, ; Bayram Akça, *1915 Ermeni Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey*, sf.121-127.

EK-2

Nusret Bey'in Müftü Hasan Efendi'ye 1. Mektubu

Huzuru Fazılânelerine
Erenköy 28 Eylül 1335
Elmaruz

Urfa'nın vaziyeti bence meçhul olduğu için istediğim gibi serd-i mütalâat edemeyeceğimden müteessifim. Zat-ı fazılânelerinin kanaat-i vicdaniyesi bence malûmdur. Zerre miktar tebeddül etmediğini de biliyorum. Fakat Urfa efkâr-ı âmmesi en ufak arızalar ile müstaidi tebeddül olduğu için vaziyet hakkında cehlimi itiraf ve binaenaleyh pek serbest olarak beyan-ı mütalâada mazur olduğumu arz ederim.

Dün ora (Urfa) Seyyar Kumandanını gördüm. İfadatı beni müteessir etti. Urfa, benim güzel Urfamın lüzumsuz bir keşmekeş içinde olduğunu, nifak ve şikakın kendi aleyhlerinde olarak devam etmekte olduğunu söyledi. Vahdetin, birliğin semere vereceği şu zamanda nasıl oluyor da üç beş iz'ansızın, üç beş muhterisin avavesi ile kırılıyor, bozuluyor..

Anadolu'nun vahdeti meydanda ve bunun tesirâtı neticesi olarak Avurpa efkâr-ı umumiyesi lehimize dönüyor ve memleket kurtuluyor. Urfa bunun haricinde kalırsa sonu ne olur? Ki bugün Urfa, Anadolu'nun bir cüz-i layenfekkidir. İşte şu ümniye üzerine sizi, vahdetinizi bozmamak için intibaha davet edeceğim. Kusuruma bakmayınız, bir ihtar-ı müfid bin iltifata bedeldir. Acizlerince böyledir ve böyle olmalıdır. Vahdetimizin semeresini kariben elde edeceğiz. Etrafınızı tenvir etmek lazımdır.

İntihabatı tesri ediniz. Dervişin, imamınızın akval-ı mücerrede ve bifaidesine ehemmiyet vermeyiniz. Zira mukadderatını halle memur milletir, dervişiniz ve müsafirleriniz değildir.

Arz-ı ihtiramat eyler ve teveccühünüzün bekasını dilerim efendim. (*)

Nusret

(*) Hasan Açıanal, *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, sf. 44.

Nusret Bey'in Müftü Hasan Efendi'ye 2. Mektubu

Huzur-u Fazılânelerine
Faziletlü Efendim,

Geçenlerde örtülü kapaklı, memleketin ittihad ve ittifaka muhtaç olduğundan bahisle oraca da ol suretle hareket buyurmanız istirhamını havi bir mektup takdim etmiş idim.

Elhamdülillah Anadolu'nun harekât-ı hüdapesendânesi milletin yüzünü biraz güldürdü ve ...muzu (okunamadı) temin etti. Fakat şu harekât-ı umumiyede -ne yalan söyleyeyim- Urfa'nın can ü gönülden iştirakini görmek isterdim.

Malûm-ı fazılâneleridir Urfa, hamiyet meydanı Anadolu'nun hiçbir tarafında bir hareket yok iken bu cemiyeti teşkil etmiş ve dad-ı haktan selâmet-i vatan namına çalışmış idi.

Ne oldu bilemem, benim hareketim, daha doğrusu felâkete doğru sevk edilişim oranın kuvve-i maneviyesini kırdı. Ondan sonra bir kütle halinde bulunan Urfa parça parça oldu. Bugün bütün âlem nazarında hiçbir mevkii olmayan İtilâf Fırkaları bilmem ne cemiyetleri cereyanlarına meydan vererek nifak yolunu tuttu. Memleketin uçuruma gittiğini kimse görmek istemedi. Haydar ağa kılınçla, bilmem kim tevabii ile, öteki iftira ile, beriki memurlarla uğraştı durdu. Misafirlerinizin ekmeğine yağ sürüldü.

Urfa böyle mi görülmeli idi. Biliyorum bu halâtan dolayı kalpleri titreyen, ağlayan sizin gibi erbab-ı hamiyet, büyük teesürler içinde kaldınız. Ancak teessürler ile beraber umumun bir kütle haline gelmesine ve bugün değil hiçbir

vakit bir mevkileri olmayan(okunamadı) vesairelere meydan verilmemesine çalışacak idiniz. Ne ise olmadı. Fakat bugün bu halin ihyası tekrar mümkündür, hatta elzemdir.

Urfa bu camiadan infikak eylediği dakikada ölmüştür. Buna binaen Sivas'la tesis-i münasebete teşebbüs buyurulmasını ve memleketi bir kütle(okunamadı) yaşanmak için esbabına tevessül buyurulmasını hassaten rica ederim. Makam, içtihadında ısrar ederse sizin de o cihete gitmeğe bir mecburiyetiniz yoktur.

Bugün İtilâf Fırkasının ihyası değil -ki bu fırka tefessüh eyledi- vatanın selameti matluptur. Vatan olmadıktan sonra MENEM DİĞER NİST* iddasında bulunan şu sakim fırka yerin dibine geçsin.

Azizim, fırkalara zerre kadar ehemmiyet vermeyiniz. Zaten Urfa fırkacılıktan müteneffirdir. Vahdet-i milliyeye, selâmet-i vatana ehemmiyet veriniz, birinci vazifemiz budur.

Lahü'l-hamd İstanbul bile bugün bu vahdete dahil olmuş ve hükümet-i hazıraya bütün mevcudiyetiyle yardım etmekte bulunmuştur, satılmış üç şahıs müstesna !! Gazetelerde isimleri pekâlâ görülüyor.

Avrupa şu sıralarda büyük bir sükûtta bulunuyor. Müdahalat şimdilik görülmüyor. Kabine milliyetperver, millet müttehit. İnşallah semerat-ı müfidesini idrak ederiz.

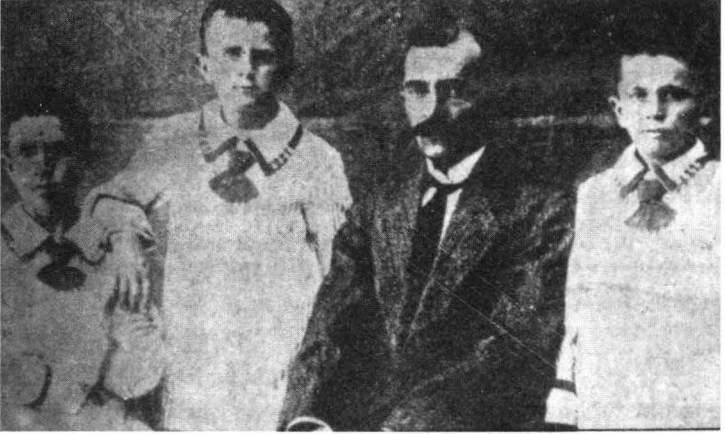
İhtiramat takdim eylerim efendim. (**)

Nusret

* Nusret Bey, yalnız kendilerini düşünen partici kişilerden söz ederken Divan şairi Şeyh Galip'in ünlü beytine atıf yapıyor: "*İn dem ki zi şairi eser nist/Sultan-ı suhan menem dige nist*" (Tek bir şair bulunmayan bu zamanda, söz sultanı benim, başkası değil).

** Hasan Açınal, *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, sf. 46

EK- 4

Nusret Bey'in Urfa'da çocuklarıyla çektiymiş olduğu fotoğraf.

EK- 5

Nusret Bey, 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa (Sabis) ve maiyeti ile
Urfa Kalesi'nde

(Fotoğraf: A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU)

Anıtın kuzey cephe üst kitâbesinde: "Bu hacer sâmit değil iklîl-i cihâd-ı ekberdir" (1335); güney cephe üst kitabesinde ise "Cây-i cihâda giden erlere nusret ola" (1334) yazıları yer almakta, her iki cephenin alt kitabelerinde ise "Harb-ı Umumi / Şühedâ'ya fâtiha" (1330-1332) yazıları bulunmaktadır.

(Fotoğraf: A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU)

Anıtın batı cephesindeki kitâbede “Mustafa Kemal Paşa Caddesi” (1333); doğu cephesindeki kitâbede “Kafkasya Yolu” (1333); güney cephesindeki kitâbede “Hindistan Yolu” (1333) ve kuzey cephesindeki kitâbede “Ankara Yolu” (1350) yazmaktadır. Ancak anıtın yapım tarihi hakkında farklı tarihlerden söz edilmiştir. Sözgelimi Valiliğin çıkarmış olduğu gazetede 1332 tarihi (*Urfa Gazetesi*, 11.4.1926, s. 3); Müftü Hasan Efendi'nin hatıratında 1333 tarihi (Açanal, a.g.e. s.36); Urfa Salnamesi'nde ise 1334 tarihi verilmektedir (*Urfa Hakkında Salname, 1927*, s. 136-137)

KAYNAKLAR

- Açanal, Hasan; *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, ŞURKAV yayını, Urfa 2001.
- Akalın, Müslüm; *Ali Saip ve Kurtuluş Savaşımız*, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1986.
- ; *Millî Mücadele'de Urfa*. Şanlıurfa Belediyesi Yayını, Urfa 2007.
- Akalın, Müslüm; *Urfa'nın Kurtuluşu İle İlgili Belgeler*, ŞURKAV yayını, Urfa 1997.
- Akça, Bayram; *1915 Ermeni Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey*. Ank.2007.
- Akşin, Sina; *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1983.
- Ali Rıza; *'Ahfada Yadigâr' Urfa Mücahedesi*, Sinop 1343 (Hicri).
- Ata, Ferudun; *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ank.2005
- Atay, Falih Rifkı; *Çankaya*. İstanbul, 1969.
- Baslu, Şevki; *Harb-ı Umumide Müstakil Süvari Livasının Harekâtından Bir Yaprak*, İstanbul 1340
- Belen, Fahri; *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1983.
- Berkem, Süreyya Sami; *Unutulmuş Günler*, İstanbul 1960.

Borak, Sadi; *İktidar Koltuğundan İdam Sehпасına*, İstanbul 1964

Çankaya, Mücellitoğlu Ali; *Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*, Ankara 1966.

Çelik, İ. Halil; *Şehit Nusret Bey'in Dramı*, 11 Nisan Gazetesi 11.4.1981

Dadrian Vahakn N.- Akçam, Taner; *"Tehcir ve Taktik" Divan-ı Harb-i Örfî Zabıtları, İttihad ve Terakki'nin Yargılanması" 1919-1922*, İst.2008

Deliorman, Altan; *Türlere Karşı Ermeni Komitecileri*, İstanbul 1975

Emiroğlu, Cevdet; *Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey'in Bugüne Kadar Yayınlanmamış Bir Mektubu*, Yeni Urfa Gazetesi 11.4.1965

Ermeni Komitecilerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyesi; Ankara 1983.

Erdeha, Kâmil; *Milli Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*; İstanbul 1975.

Göztepe, Tarık Mümtaz; *Sultan Vahidettin Gurbet Cehenneminde*, İstanbul 1968.

Halil Mentеше'nin Anıları, İstanbul 1986.

İnan, Afet; *Urfa'da 1917'de Yapılmış M. Kemal Paşa Anıt Çeşmesi ve 50. Yılda Kemal Atatürk Anıtı*, Ankara 1975.

Jaeschke, Gotthard; *Kurtuluş Savaşıyla İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara 1970. c.1.

-----; *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ank.1970

- Kandemir; *Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey Nasıl Asılmıştı?*
Tarih Hazinesi, Temmuz 1951, Sayı: 11
- ; *Boğazlıyan Kaymakamı Nasıl Asıldı?* Tarih
Hazinesi. Temmuz 1951 Sayı: 12
- Karabekir, Kâzım; *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1990.
- Kürkçüoğlu, A.Cihat; *Türkiye'de Mustafa Kemal Adına
Dikilmiş İlk Anıt*, 11 Nisan Gazetesi. Urfa 11.4.1981
- Kürkçüoğlu, A.Cihat; *Harb-ı Umumi Şehitleri Abidesi*,
"Kurtuluşumuz". Ş.Urfa Belediyesi Yayını. Ş.Urfa 1984.
- Mumcu, Uğur; *Kürt İslâm Ayaklanması*, Ankara 1991.
- Sabis, Ali İhsan; *Harp Hatıralarım*, c. V. İstanbul 1951.
- Sarıhan, Zeki; *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c. I-III. Ankara 1982-
1986
- Soysal, İlhami; *150'likler*, İstanbul. 1985.
- Şimşir, Bilal; *Malta Sürgünleri*, Ankara 1985.
- Tanyeli, Ahmet Hamdi; *Meşhur Bekirağa ve Bölüğü*, Tarih
Hazinesi, Ocak 1951, Sayı : 4.
- Tansu, Samih Nafiz; *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1969.
- Tepeyran, Ebubekir Hâzım; *Zâlimâne Bir İdam Hükümü*,
İstanbul 1946.
- Tunaya, Tarık Zafer; *Türkiye Siyasi Partiler*, İstanbul 1984.
- Türkgeldi, Ali Fuat; *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1987.
- Urfa Hakkında Salname*, İst.1927
- Yıldız, Hasan; *"Sevr-Musul-Lozan Üçgeninde Kürdistan"*.
İst. 1991

DİZİN

- Abdullah Hüsrev Bey, Maden mühendisi, 56, 100
Adil Bey, J. Alay Kom., 51, 59
Adisyan Arakel, 56, 58
Agoni Markaryan, 56, 57
Albay Emin Bey, Dersaadet Merkez Kom. , 33
Ali İhsan Paşa, 6. Ordu Kom.,12, 109
Ali Rıza Bey, Urfa Jandarma Kom., 11, 14
Anadolu, 12, 13, 17, 19, 20, 23, 31, 104, 106
Arabîzade Reşit, 11
Arap aşiretleri, 11
Artin Cemal, Bkz. Cemal Bey, Dahiliye Nazırı
Atıf, Ankara valisi, 99
Ayntab, 13
Baha Şakir, Dr., Teşkilât-ı Mahsusa mensubu, 89
Balfour, İngiltere Dışişleri Bakanı, 16
Barutçuzade Hacı İmam, 11
Bayburt, 8, 18, 21, 22, 23, 27, 33, 34, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50
Bekir Sami Bey, 18
Bekirağa Bölüğü, 18, 21, 26
Beyazıt Meydanı, 8, 32, 33, 79
Binbaşı Hamdi Bey, 28
Binbaşı Hanı, 44, 45, 97, 98
Birecik, 10, 38
Büyük Britanya, 25
Celalettin Arif Bey, Meclisi Mebusan reisi, 21
Cemal Bey, Dahiliye Nazırı, 16, 28, 30
Cemal Bey, Yozgat Mutasarrıfı, 99
Cerablus, 13
Cevdet Bey, Nusret Bey'in kardeşi, 29, 38

Çanakkale Cephesi, 27
Çingeneler, 32
Dahiliye Nezareti, 12
Damat Ferit Paşa, 18, 19, 29, 34
d'Esperey, Fransız Kumandanı, 16
Divan-ı Harb-i Örfî, 15, 22, 33, 36, 95
Divan-ı Harp kâtibi Şefik Efendi, 25
Divan-ı Harp üyesi Ferhat Bey, 25
Divan-ı Harp üyesi Fettah Bey, 36, 37
Divan-ı Harp üyesi Recep Bey, 25, 37
Divan-ı Harp üyesi Recep Paşa, 25, 36, 37
Dursun Efendi, 57, 58, 59
Ebubekir Hazım Bey, Dahiliye Nazırı, 21
Ekrem, Nusret Bey'in oğlu, 38
Erfahi Arakel, 56
Ergani Madeni, 8, 18, 21, 22, 53, 56
Ermeni Patrikhanesi, 22
Ermeni, 8, 10, 12, 15, 16, 20, 23, 27, 28, 30, 43, 46, 50, 53, 97,
100, 101, 102
Erzincan, 43, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 57, 60, 89, 100
Erzurum, 49, 50, 52, 54
Erzurumlu Pire Mehmet, Bkz. Mehmet Necati
Esat Paşa, Divan-ı Harp reisi, 18
Flomen, 43, 45
Gümüştane, 49, 50, 57, 58, 89
Hacıkâmilzade Ahmet Rami, 11
Hacıkâmilzade Hacı Mustafa, 11
Hacıkâmilzade Hacı Mustafa Reşit, 11
Halep, 11, 12, 54
Hamdullah Suphi Bey, Antalya mebusu, yazar, 21
Harbiye Nezareti, 32, 36, 38
Hasan Efendi, Urfa Müftüsü, 13, 17, 104, 106, 111

Hayriye, Nusret Bey'in eşi, 28, 30, 38
Hilmi, İttihat ve Terakki Cemiyeti Erzurum sorumlusu, 89, 98
Hindi Hanı, 45, 46, 47, 56, 57, 98
Hürriyet ve İtilâf Partisi, 16
İbrahim Fevzi, Nusret Bey'in koğuş arkadaşı, 31
İngiliz işgal kuvveti, 10, 18
İngiliz Muhipleri Cemiyeti, 16
İrfan Hanım, Nusret Bey'in kız kardeşi, 38
İstanbul Hükümeti, 19
İtilaf Devletleri, 14, 16
İttihat ve Terakki, 14, 98, 99
İzmir'in işgali, 17
İzzeddin, Nusret Bey'in kayınbiraderi, 29, 30
Karahisar-ı Şarkî, 50
Karakoyun Deresi, 27
Karbulacı Köyü, 47
Kasanta köyü, 56, 58
Kelkit kazası, 49, 50
Kemah, 57, 58, 59
Kemal Bey, Boğazlıyan Kaymakamı, 17
Kemalistler, 20
Kızıl Hançer Teşkilâtı, 25
Köse Nahiyesi, 50
Kuvayı İnzibatiye, 25
Kuvayı Milliye, 19, 25
Kürt Muhadenat Cemiyeti, 26
Kürt Mustafa, Bkz. Nemrut Mustafa Paşa
Kürt Teali Cemiyeti, 18
Mehmet Ali Bey, Fırka Kom. vekili, 44, 51
Mahmut Kâmil Paşa, 3. Ordu Kom., 43, 53
Malta, 26, 29
Mazhar Bey, Bitlis valisi, 53

Mazlum, Nusret Bey'in oğlu, 38
Mecit Bey, Divan-ı Muhasebat Mümeyyizi, 49
Meclis-i Mebusan, 19
Mehmet Necati, 27, 98
Memduh Bey, Erzincan Mutasarrıfı, 49, 51, 59, 60
Mihran Efendi, tabip, 45, 47
Mondros Mütarekenamesi, 12
Mustafa Kemal, 20, 79, 111
Mustafa Nazım Paşa, Divan-ı Harp reisi, 17
Müdafaayı Hukuk, 12, 17
Naime, 95, 101, 102
Nasuhi, Nusret Bey'in oğlu, 38
Nazmi Bey, Ergani Madeni Mutasarrıfı, 56
Nemrut Mustafa Paşa, 18, 21, 22, 35, 37
Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi, 25
Ovakim Efendi, Bayburt Malmüdürü, 22, 95, 101, 102
Padişah, 15, 19, 27, 31, 33, 35, 37, 38
Pulur, 45, 46, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 98
Ref'i Cevat, köşe yazarı, gazeteci 14, 20
Resülayn, 13
Reşit Paşa, Kastamonu valisi, 99
Rıza Nur Bey, 21
Rum, 8, 15
Rüştü Efendi, Pulur Nahiye müdürü, 52, 53
Sadak, 50, 51
Sâdi, 49, 51
Sevr Anlaşması, 20
Sultan Vahidettin, 25
Süreyya Sami Bey, gazeteci, Nusret Bey'in koğuş arkadaşı 23, 31
Sürmeneli Ömer, 43
Şam, 54
Tahsin Bey, vali, 97, 98

Tarık, Nusret Bey'in oğlu, 39
TBMM, 16, 38
Tehcir ve taktil, 37, 46, 53, 95, 99
Tercan, 52
Teşkilât-ı Ahmediye, 19
Teşkilât-ı Mahsusa, 18, 98, 99
Tevfik Paşa, Sadrazam, 34
Trabzon tehciri, 43
Trabzon, 55, 95, 101
Urfa, 8, 11, 12, 13, 27, 32, 33, 36, 54, 79, 80, 81, 87, 91, 95, 100,
104, 106, 107
Varsanik, 56, 58, 59
Vehip Paşa, 2. Ordu Kumandanı, 45
Yakup Efendi, Bayburt aşar kâtibi, 43, 44
Yusuf Kemal Bey, Adliye, Hariciye vekili, 21
Zaven Efendi, Ermeni Patriği, 16, 20
Ziya Bey, Bayburt Kaymakamı, 44, 49, 50, 51, 53, 60, 97
Zonguldak, 29, 38

ŞURKAV

ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT VE ARAŞTIRMA VAKFI

25 Aralık 1990 tarihinde Şanlıurfa Valiliği öncülüğünde kurulan Vakfı; Şanlıurfa ilinin tarihini, kültür ve sanat eserlerini ortaya çıkararak yaşatmak; bu maksat doğrultusunda konferans, sempozyum, panel, kongre, seminer, sergi, anma günleri ve benzeri faaliyetler düzenlemek, iştirak etmek, maddi ve manevi katkılarda bulunmak; korunmaya değer kültür tabiat ve san'at varlıklarını korumak ve tanıtımını sağlamak; bunun için gerekli restorasyon ve çevre düzenlemeleri yapmak, projeler hazırlamak; Şanlıurfa ilinin tarihi ve kültürel değerlerinin tanıtılması için gerekli araştırma, derleme ve inceleme çalışmaları yapmak, bu alanda yapılan çalışmaları desteklemek amaçlarını taşımaktadır.

ŞURKAV, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğünce 1997 yılında tespit edilen Türkiye'de en başarılı üç vakıftan biri seçilmiştir.

2002 yılında Motif Halkoyunları Eğitim Derneği'nin düzenlediği "8.Geleneksel Motif Halkbilimi" Yarışmasında Halkbilim Hizmet Ödülü'nü kazanmıştır.

ŞURKAV, 20 yılda 1238 başarılı faaliyeti gerçekleştirmiştir.

ŞURKAV YAYINLARI

- 1) *H.z.İbrahim Konulu Yeni Besteler*, Sabri KÜRKCÜOĞLU, 1992
- 2) *Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Nemrud Mustafa Paşa Divân-ı Harbindeki Savunması*, Müslüm C. AKALIN, 1992,
- 3) *H.z. İbrahim (A.S.)'i Anma Şanlıurfa I. Kültür ve Sanat Haftası Faaliyetleri*, Sabri KÜRKCÜOĞLU, 1992
- 4) *H.z. Eyyub Konulu Şiirler*, Sabri KÜRKCÜOĞLU, 1992
- 5) *Şanlıurfa Folklorunun Kaynak Kişisi Tenekeci Mahmut Güzelgöz*, Abuzer AKBIYIK, 1992
- 6) *Takvimden Kopan Yaprak (Şiirler)*, Mahmut Ş. AKKAYA, 1993
- 7) *Şanlıurfa Camileri*, A. Cihat KÜRKCÜOĞLU, 1993
- 8) *Şanlıurfa Sanayi Rehberi*, Abuzer AKBIYIK-Sabri KÜRKCÜOĞLU, 1993
- 9) *H.z.Eyyûb Konulu Yeni Besteler*, Necmi KIRAN-Sabri KÜRKCÜOĞLU, 1993
- 10) *Ali Rıza-Ahfâda Yadigâr Urfa Mücâhedesi*, Müslüm AKALIN, 1995, 2. baskı 2010.
- 11) *Şanlıurfa'da Canlanan Tarih*, A. Cihat KÜRKCÜOĞLU, 1995
- 12) *Bir Damla Söz (Şiirler)*, Şükrü ALGIN, 1996
- 13) *Şanlıurfa Cülha Dokumacılığı*, Yrd. Doç. Dr. Feriha AKPINARLI, 1996
- 14) *Şanlıurfa Mezar Taşları*, Mahmut KARAKAŞ, 1996
- 15) *Urfa'lı Şair Abdi*, Yrd.Doç.Dr. M.Emin ERTAN, 1997
- 16) *Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler*, Müslüm AKALIN, 1997
- 17) *Urfa Tarihi (M.Ö.2000-M.S.1400)*, Hasan AÇANAL, 1997
- 18) *ŞURKAV 1990-1998*, Mehmet Hulusi ÖCAL-Sabri KÜRKCÜOĞLU, 1998
- 19) *Urfa Hakkında Salnâme (1927-Aslı ve Çevirisi)*, Kemal KAPAKLI, 1998

- 20) *Cumhuriyet Halk Fırkası Urfa Heyeti İdâresi Mukarrerat Defteri* (Çeviri), Müslüm AKALIN, 1999
- 21) *Hz.İbrahim ve Nemrut* (Piyes), Yrd.Doç.Dr. M.Emin ERTAN, 1999
- 22) *Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar*, Selâhaddin E. GÜLER, 1999
- 23) *Şanlıurfa'da Enbiyâ Kıssaları*, A. Selâmi YILDIZ, 2000
- 24) *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, Urfa Müftüsü Hasan AÇANAL, 2001
- 25) *Şanlıurfa Kültürü Sözlüğü*, Yay. Haz.: Mehmet H. ÖCAL-Selâhaddin E. GÜLER-Remzi MIZRAK, 2001
- 26) *ŞANLIURFA Uygarlığın Doğduğu Şehir*, (Yayın Kurulu: Yrd. Doç.Dr. A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU - Müslüm AKALIN - S.Sabri KÜRKÇÜOĞLU - Selâhaddin E. GÜLER), 2002
- 27) *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı* – Ahmet Nezihi TURAN, 2005
- 28) *ŞURKAV'ın 15 Yılı-(1990-2005)*, Kemal KAPAKLI-M.Sait AKGÜN-Şükrü ÜZÜMCÜ, 2006
- 29) *Hz.İbrahim- 1.Hz.İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, (Editör: Prof. Dr. Ali Bakkal), 2007.
- 30) *Şanlıurfa 1850-1950. Fotoğraflarla Zaman, Mekan, İnsan*, Ali TUZCU-Yrd. Doç.Dr. A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU, 2008
- 31) *Tarih ve Turizm Şehri ŞANLIURFA*, Yrd. Doç.Dr. A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU- Selahaddin Eyyubi GÜLER, 2010
- 32) *Ali Rıza, URFA MÜCAHEDESİ "Ahfada Yadigâr"*, Yayına hazırlayan: Müslüm AKALIN, 2010 (2. baskı).
- 33) *Yabancı Gezginlerin Gözüyle Urfa Bölgesi*, Selahaddin Eyyubi GÜLER, 2010. (2. baskı)
- 34) *Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Nemrud Mustafa Paşa Divân-ı Harbindeki Savunması*, Müslüm C. AKALIN, 2010 (genişletilmiş 2. baskı).

Müslüm C. Akalın,

1955 yılında Urfa'da doğdu. 1975 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu.

Çeşitli gazete ve dergilerde muhabirlik, köşe yazarlığı, yayın yönetmenliği yaptı. Urfa tarihi, kültürü ve özellikle Urfa'nın kurtuluş tarihiyle ilgili yazı ve makaleleri çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlandı.

Eserleri:

1. Milli Mücadelede Urfa -1985), (3. basım 2009)
2. Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbindeki Savunması (1992). (Genişletilmiş 2. baskı 2011)
3. Urfa Mücahedesesi (Bnb. Ali Rıza Bey'in Hatıratı) (1995). (2. baskı 2010)
4. Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler (1997).
5. Cumhuriyet Halk Fırkası Urfa Heyet-i İdaresi Mukarrerat Defteri (1999)
6. Derdim Çoktur Hangisini Yazayım (2004).
7. Urfa Destanı ("Milli Mücadelede Urfa" dan ayrı basım) (2008)